

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

МАСТЕР РАД

Европеизација спорта и женска еманципација у међуратном
Београду на примеру хазене и тениса

Ментор

проф. др Радина Вучетић

Студент

Андријана Влаховљак ИС 18/26

Београд, септембар 2019.

Садржај

Предговор	3
1. Увод	7
2. Европски утицај на спорт и женску еманципацију у Краљевини Југославији	15
2.1. Женски покрети у Краљевини Југославији	15
2.2. Сличности и разлике женског активизма у Краљевини Југославији и западноевропским државама	19
2.3. Деловање жена у спорту	24
2.4. Европски утицај на спорт	27
3. Хазенашице и тенисерке: друштвени положај и њихово деловање.....	33
3.1. Однос државе према тенисеркама и хазенашицама	33
3.2. Друштвени положај.....	35
Биографије	37
3.3. Спортски успеси хазенашица и тенисерки.....	42
3.4. Спортска мода	48
Спортска опрема за хазенашице и тенисерке	51
4. Однос јавности према спорту, хазенашицама и тенисеркама.....	55
4.1. Да ли је и колико бављење спортом штетно за жене?.....	55
4.2. Који спорт је кориснији за жене хазена или тенис?.....	59
4.3. Однос новинара према тенисеркама и хазенашицама	63
Закључак	70
Списак извора и литературе.....	73

Предговор

Када је у двадесетом веку дошло до развоја историјске науке и када су се развиле теорије о томе да сваки сегмент друштва заправо утиче на историјске процесе уочено је и да је свака појава заправо подједнако важна. Тако је историја маргиналних делова друштва или историја одоздо постала све занимљивија истраживачима. Такође у двадесетом веку све популарнија су истраживања о улози жена на историју, то јест родна историја.

Још током израде дипломског рада *Чешки спорт у међуратном Београду: хазена и женска еманципација*, јавила се идеја о томе да се спроведе истраживање на ову тему. Наиме приликом истраживања уочени су извори који говоре и о другим спортисткињама које су биле активне у Краљевини Југославији, пре свега у Београду. Поред хазенашица које су биле најбројније спортисткиње у престоници, примећено је да је други спорт који су жене играле био тенис. Са друге стране приметно је било како је на све сфере друштва био велики утицај споља, то јест из држава Западне Европе. Тако се родила идеја о томе да се испита колико су ове спортисткиње пратиле западноевропске трендове и колико су имале утицај на еманципацију жена и на слику спортисткиње у Краљевини Југославији. Такође нису рађена истраживања на ову тему у потпуности, поготово зато што се на хазену као спорт заборавило иако је уживао елику популарност у међуратном периоду.

У раду ће бити приказан временски период од 1929. до 1941. године, тачније од увођења диктатуре у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца па до почетка Другог светског рата. Такође мора се напоменути да се приликом обрађивања појединих подтема залазило и у анализу неких догађаја који су се одиграли двадесетих година, али то је било неопходно како би се створила јаснија слика о тим проблемима. Као почетна временска одредница узето је увођење диктатуре, пошто су политичка превирања и државна криза утицали на све сфере друштва па самим тим и на спорт. Са друге стране, почетак Другог светског рата у Краљевини Југославији донео је промену у свакодневном животу становника и спортски догађаји потпуно падају у други план, а и крај међуратног периода био је крај и за хазену, која се стопила са рукометом.

У двадесетом веку су историчари проширили аспект свог интресовања. Сарадња историјске историје са другим хуманистичким наукама довело је до тога да се отворе нове

сфере у истраживању историчара. Све веће интресовање за друштвену историју и занимање за обичног човека довело је до тога да и истраживања о улози жене у историјским процесима буду све масовнија. Тако је циљ овог истраживања, пре свега, да се на примеру спортисткиња види колико је женска еманципација утицала на развој женског спорта и колико су оне саме допринеле да се слика и однос према женама промени.

Што се тиче методологије истраживања и приликом анализе извора и приликом писања самог рада коришћен је компаритивни метод. Пре свега рад је заснован на поређењу хазаенашица и тенисерки. Овај метод је коришћен пре свега зато што су хазаена и тенис били два најпопуларнија спорта којима су се даме бавиле. Много је нивоа на којима је истраживање рађено зато што су ова два спорта имала велики број сличности и разлика. Са једне стране хазаена је била тимски контакт спорт којим су се само жене бавиле, називана је женским фудбалом и настала је у двадесетом веку у Чешкој, понекад мало груб и захтевао је да играчице буду физички спремне, са друге стране тенис је био индивидуални спорт, којим су се бавили и мушкарци и жене, а почеци овог спорта се везују још за осамнаести век и краљевски двор у Великој Британији, а оно што је још специфично јесте да противнички играчи нису имали никаквог контакта током игре. Истражено то како је јавност гледала на њих, колико им је пажње посвећивано и које је њихово место било у друштвеним круговима. Друга ствар која треба да се упореди јесте како једне, а како друге утичу на развој култа лепе жене и спортисткиње у Краљевини Југославији, пошто је спорт био потпуно нови вид забаве од краја Првог светског рата. И на крају наравно каква је њихова веза са женском емснципацијом.¹

Такође с обзиром да се основни део овог истраживања спроводи на основу анализе новинских чланака, потребно је напоменути да се водило рачуна о томе који се текстови бирају и на који начин се они анализирају. Наиме више је пажње обрађано на то којим се језиком пише, о чему се говори, какав је однос према самој теми. Са друге стране у недостатку друге врсте извора, новински текстови су помогли и у реконструкцији појединих догађаја који су били важни за стварање шире слике о појединим догађајима.²

---

¹ J. Kocka, „Comparison and Beyond“, *History and Theory*, 42 (2003), Wesleyan University 2003, 40-43.

² M. Dobson, B. Ziemann. S. Vella, „Newspapers“, u. *READING PRIMARY SOURCES, The Interpretation of Texts From 19th and 20th Century History*, New York 2009, str. 192-209.

Истраживање је рађено у Архиву Југославије и у Музеју спорта и физичког васпитања у Београду. У Архиву Југославије прегледана су два фонда и то Министарства физичког васпитања народа и Дворски фонд. Међутим у фонду Двора није било докумената који би користили за обраду ове теме. Са друге стране фонд Министарства физичког васпитања народа садржи документа која сведоче о неким тениским клубовима као и о самом министарству и односу државе према физичкој култури. То су били акти о оснивању тениских клубова, решења о одобрењима стипендија за студене који су се усавршавали на високим школама у иностранству, писма, молбе, статистички подаци о студентима или клубовима у Краљевини Југославији. У архиву Музеја спорта и физичког васпитања од највеће користи су били албуми фотографија које су сачуване у депоу музеја и оригинално издање *Првог југословенског спортског алманаха*. Такође коришћен је и правилник хазене који је 1924. године састављен у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца по узору на онај у Чешкој. Међутим најкориснији извори били су штампа, која се налази у фонду Народне библиотеке.³ Обрађена је штампа која је изашла у периоду од 1929. до 1941. године и то дневна штампа *Политика*, *Време* и *Правда*⁴ као и месечни часопис *Жена и свет*.

Највећи проблем приликом рада са изворима био је недостатак архивске грађе. Тениски клубови и Тениски савез Југославије нису похранили своју грађу у фондове архива Музеја спорта и физичког васпитања. Неки документи су предати Архиву Југославије, али су то само акти о оснивању тениских клубова током тридесетих година двадесетог века на територији Тениског савеза Србије. Са друге стране архивска грађа клубова БСК-а и СК Југославије која се односила на хазенску секцију, је делом сачувана у Архиву Југославије, а делом у архиву Музеја спорта и физичког васпитање, међутим то су претежно фотографије и неки исечци из новина. Обзиром на ову ситуацију главно истраживање се заснива на анализи штампе. Ту је највећи изазов био да се изврши селекција извора који ће бити корисни за овај рад.

Коришћена је литература за приказивање општег контекста и прилика у свету и Југославији након Првог светског рата, као и дела која говоре о приликама у Београду

---

³ Дигитална Народна библиотека Србије <http://www.digitalna.nb.rs>

⁴ Штампа је била основни вид извора, зато што су пре свега новине биле званична гласила спортских клубова и савеза, а пошто званична документа нису сачувана, остаје сачувана штампа која једина може да мало ближе прикаже стање у спорту и уз опрезан приступ и добру обраду текстова могуће је реконструисати жељене догађаје.

током међуратног периода.⁵ За приказ и анализу женских покрета који су деловали у Европи и у Краљевини коришћена је и страна и домаћа литература.⁶ За приказ односа јавности према људима који се баве неком врстом јавног посла коришћено је истраживање Адриана Бингама *Family Newspapers? Sex, Private Life & the British Popular Press 1918-1978*. Такође је коришћена и литература која говори о развоју хазене и тениса на територији Краљевине Југославије.⁷ Коришћене су и *Енциклопедија физичке културе* као и свеске под називом *Сто биографија*, како би се приказале кратке биографије појединих спортиста. На крају коришћени су и текстови о развоју хазене у Краљевини Југославији који су излазили у зборнику *Повјест спорта* у оквиру Савеза за физичку културу Хрватске.⁸

Значај ове теме је пре свега тај да се расветли на који начин и колико су спортисткиње утицале на развој женске еманципације у Краљевини Југославији као и који је био њихов положај у друштву и држави. Са друге стране овај рад би требало да отвори нека нова питања и да се истражи пре свега какву су основу ове спортисткиње, које су живеле у Краљевини Југославији, створиле за будуће нараштаје женских спортиста које су бележиле успехе у другој половини двадесетог века.

---

⁵ За општи контекст коришћено је дело Ерика Хобсбаума *Доба екстрема. Историја Кратког двадесетог века 1914-1991*, док је за прилике у Београду и Југославији коришћена следећа литература: Бранко Петрановић *Историја Југославије од 1918-1978*, за приказ друштва коришћен је 5. том синтезе *Приватни живот у Срба*, затим дело Пеђе Марковића *Београд и Европа 1918-1941. Европски утицај на процес модернизације Београда*,

⁶ За приказ женских удружења у Краљевини коришћена су дела Неде Божиновић *Женско питање у Србији у 19. и 20. веку* и Јованке Кеџман *Жене Југославије у радничком покрету и женским организацијама 1918-1941*. За приказ европских покрета и развој женске еманципације коришћено је следеће: June Purvis, *Women's History: Britain, 1850-1945*, Cheryl Buckley & Hilary Fawcett, *Fashioning the Feminine*.

⁷ Основни подаци о хазени су обрађени у делу Бранка Градашевића *Развој Рукомета у Србији*, док се о тенису сазнало више на основу дела Чедомира Шошкића *Тенис без граница* и дела Фредија Крамера *Десетљећа нашег тениса*.

⁸ Коришћени су текстови из бројева 4, 5, 7, 10 и 30.

1. Увод

Период између два светска рата у европској историји представља нешто више од две деценије корених промена у политичким, друштвеним и културним односима међу европским државама. Прва деценија након Великог рата представљала је период опоравка Европе од страшних разарања и покушаја да се успоставе нови политички односи који би спречили могућност да опет дође до великог светског сукоба. Међутим упркос тим напорима, 1929. године десио се светски економски слом. Овај догађај се сматра једним од главних узрока за јачање десничарских партија у Европи, пре свега у Немачкој. Стога ће тридесете године у Европи бити деценија највећег деловања тоталитарних режима у Немачкој, Совјетском Савезу и Италији.⁹

Упркос томе, период између два рата у Европи представља и време културног напретка и цветања нових праваца у свим сферама уметности. Такође током међуратног периода Европа наставља свој процес индустријализације и све више људи ради у индустријским постројењима и фабрикама.¹⁰ То је довело до јачања радничких покрета и комунистичких партија у Европи. Током двадесетих и тридесетих година покрети за женску еманципацију се такође развијају и све активније раде на пољу женског права гласа то јест политичке и правне једнакости са мушкарцима, а често су били у директној вези са комунистичком партијом.¹¹

Крај Првог светског рата је довео до слома и распада неких држава у Европи али је такође проузроковао и оснивање нових. Једна од нових држава које је основана 1918. године била је и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која ће од 1929. године носити назив Краљевина Југославија (у даљем тексту Краљевина Југославија). То је држава која се суочила са многим проблемима јер је настала уједињењем две независне државе са остацима Аустријског царства.¹² Током прве деценије постојања политичком плану држава се суочила са борбом за успостављање адекватног режима и покушаја да се успостави ред у целој држави на свим локалним нивоима. Такође радило се на јачању државне економије, као и на успостављању државног јединства и осећаја заједништва.

---

⁹ Е. Hobsbaum, *Доба екстрема. Историја Кратког двадесетог века 1914-1991*, Београд 2002.

¹⁰ *Isto*, стр. 71.

¹¹ *Isto*, стр. 237.

¹² Petranović Branko, *Историја Југославије 1918-1978*, I knjiga, Београд 1980, стр. 30.

Тако су још током двадесетих година основана нека друштва и институције које се називају „југословенским“.¹³ Коначно као једна од последица увођења шестојануарске диктатуре 1929. године држава мења назив у Краљевина Југославија. До смрти краља Александра 1934. године, све институције су радиле на томе да се успостави колективни дух једног народа, југословенског. Међутим и пре и после увођења диктатуре постојали су проблеми међу етнички најзаступљенијим народима који ће кулминирати након убиства краља, када ће пред Други светски рат опет почети дезинтеграција државе.¹⁴

Што се тиче друштвене структуре, у Краљевини Југославији је и даље аграрно становништво било у већини, а и проценат неписмених је био висок упркос дугогодишњим напорима да основно образовање постане обавезно. Упркос свему томе био је и значајан број оних који су се школовали и чинили су најобразованији слој друштва у Краљевини Југославији. Оно што је било битно, поред универзитета и школа у самој држави, многи млади су се школовали и на универзитетима у Паризу, Берлину, Прагу или Лондону. Краљевина Југославија је имала одличне односе са старим савезницима из рата, чак су били и чланови савеза под именом Мала Антанта, али средином тридесетих година се ипак више окрећу сарадњи са Немачком и Италијом. Најслабије везе су биле са Совјетским Савезом који је био комунистичка држава, а у Краљевини Југославији је постојао велики отпор према комунистима, иако су, што јавно што тајно, деловали и у земљи и иностранству. Као што је већ поменуто, становништво је било претежно аграрно и Краљевина Југославија није била од оних индустријских држава Европе са много развијених градова. Међутим Београд и Загреб су личили на европске метрополе и ситуација у градовима се много разликовала у односу на мања места у држави.¹⁵

Након Првог светског рата и Београд је ушао у ред европских престоница које су имале трамваје, већи број аутомобила, станове са новим иновацијама за домаћинство. Међутим и сам центар се разликовао од периферије града, тако да је само језгро Београда веома подсећало на неке веће Европске градове. Обзиром да се то десило након Великог рата може се рећи да је Београд попримио одлике великих европских метропола, попут Лондона, Париза или Берлина. Тако се за Београд каже да је ушао у процес модернизације,

---

¹³ *Isto*, str. 56-86.

¹⁴ *Isto*, str. 176-213.

¹⁵ Marković J. Peđa, *Beograd i Evropa 1918-1941. Evropski uticaj na proces modernizacije Beograda*, Beograd 1992, стр. 30.

то јест да је „удешен по најновијим схватањима“.¹⁶ Међутим појам модернизације није тако лако објаснити и поистовећиван је са појмом европеизације и вестенизације, који се опет могу тумачити на више начина, а такође могу бити и дискриминаторски јер након Првог светског рата су неке ваневропске земље постале узор развоја. Када се говори о модернизацији Београда и Југославије у периоду између два светска рата није погрешно изједначити модернизацију и европеизацију, јер је европски утицај био главни за преображај југословенског друштва. Оно што је за међуратну Југославију специфично то је процес парцијалне модернизације, пошто су посматрана три подручја модернизације а то су политичко, друштвено и привредно поље. На политичком плану Југославија се могла сврстати у ред модерних европских држава, што се нажалост не може рећи када говоримо о друштвеној и економској сфери. Када се говори о политичкој модернизацији Краљевина Југославија је преузела политичке институције које су постојале у предратној Краљевини Србији, али су прилагођене новим државним околностима.¹⁷

Оно на чему се највише радило у Европи јесте побољшање радничких и социјалних права. Слично је покушано и у Краљевини Југославији, али ти закони нису донели задовољавајућа права радника.¹⁸ Међутим, ипак се може рећи, да је процес модернизације у Краљевини Југославији, по моделу на европске државе, пре свега Француску, Велику Британију и Немачку, изостао на економском и друштвеном плану. Што се економије тиче Југославија није спадала у ред индустријски развијених земаља са морем градова пуних фабрика о чему је већ било речи. Напротив, Београд је био један од ретких градова у земљи који је подсећао на европске метрополе, али чак је и у Београду периферија града била неразвијенија од центра.

Такође један велики и значајан сегмент друштва био је правно и политички дискриминисан, а то су жене, што одступа од појма модерног. Генерално у Европи је било мало држава у којима су жене имале право гласа и у којима су биле равноправне са мушкарцима на политичком, а и друштвеном плану. Током међуратног периода само у четири европске државе жене су добиле право гласа, а то су биле Немачка, Русија, Британија и Турска. Након Првог светског рата покрети за права жена почињу веома да се

---

¹⁶ Исто, стр. 15-18.

¹⁷ Исто, стр. 27-32.

¹⁸ Исто, стр. 44-45.

развијају у Европи. Главни проблем на политичком плану јесте једнакост за право гласа,¹⁹ док се у друштвено сегменту жене пре свега боре за равноправност у сфери рада и образовања, а у Краљевини Југославији битно место је заузимала и борба за једнако право наслеђивања. Такође на међународној сцени су деловале две организације које су обједињавале женске покрете пре свега Сједињених Држава и Европе, али су им се придружили и неки покрети из Азије и Латинске Америке. То су били Међународна алијанса за женско право гласа и Међународни женски савез. Први савез је имао за циљ, као што му име каже, да жене пре свега постану равноправне на политичком плану и да се прво политички, а онда и правно *de jure* изједначе са мушкарцима.²⁰ Међународни женски савез је имао исти циљ, али је некад испред политичког изједначавања стављао једнакост жена у социјалном погледу, што је пре свега подразумевало да жене имају исте могућности за напредовање у каријерном смислу, као и да се послодавци према њима односе исто као према мушкарцима. Такође ова организација је била повезана и са Лигом народа и залагали су се за очување мира у свету, били су велики противници насиља и рата, да би тридесетих година организовали скупове и конгресе на којима се причало о штетности фашизма, не само о томе што је могао да проузрокује сукобе светских размера, него и о његовом лошем утицају на положај жена.²¹

Након Првог светског рата настају или се обнављају женски покрети на просору целе новоосноване Краљевине. Њихово деловање је најмасовније у градовима, али се тежи и ка томе да се у ове покрете укључе жене из свих крајева Краљевине. Још пре рата, тачније још почетком XX века у Краљевини Србији су постојали неки покрети који су се повезали са европским женским покретима чији је главни циљ био да жене остваре право гласа и да политички буду равноправне са мушкарцима. Српски народни женски савез је основан још 1906. године и чинио је савез неколико најјачих женских покрета у том тренутку у Краљевини Србији. Ова организација се повезала и са Међународном алијансом за женско право гласа, иако је у почетку било проблема, пошто нису све организације из СНЖС хтеле да прихвате да борба за женско право гласа буде приоритет. Деловање СНЖС имало је највише успеха на пољу хуманитарног рада, што ће у многоме да буде битно током и непосредно након Првог светског рата. Такође на конференцијама

---

¹⁹ N. Božinović, *Ženako pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Beograd 1996, str. 17-18.

²⁰ J. Purvis, *Women's History: Britain, 1850-1945*, London, 1995, str. 236.

²¹ *Isto*, str. 263.

су расправљали о економској једнакости жена и мушкараца, али акценат је ипак био на женском праву гласа, а било је предлога да се чак повежу и са социјалисткињама како би предлог о општем праву гласа предали скупштини, међутим за ову идеју није ништа конкретније урађено. Поред хуманитарног рада и борби за добијање права гласа, СНЖС се борио и за једнакост жена у образовању и у просвећивању женске популације.²² Током рата дошло је до застоја у раду организација, али већ пред крај рата дошло је до обнављања неких друштава и у међуратном периоду ће њихово деловање бити много активније. Током две деценије међуратног периода било је неколико алијанси и савеза који су се борили за женска права у Краљевини Југославији. Један део њих је био подржаван од стране комунистичке партије, што је било уобичајена појава у целој Европи. Услед тога је дошло до затишја у њиховом деловању током шестојануарске диктатуре пошто је рад партија и организација био забрањен, а Комунистичка партија је била једна од најпрогоњенијих у Краљевини. Један од највећих успеха је оснивање женске политичке партије, која се борила искључиво за право гласа и законску једнакост.²³

Опште право гласа ипак није успостављено у Краљевини Југославији током међуратног периода, али је положај жена био много бољи. Велики проценат жена је радио у образовним установама као учитељице и наставнице, а било их је неколико чак и на Универзитету. Такође много жена је радило у болницама као лекари и медицинске сестре. У градовима је све више било жена које су радиле као службенице у јавним установама. Такође у градовима где је било индустријских постројења био је велики број жена које су радиле у фабрикама. И даље је у Краљевини Југославији већина жена радило у пољоприведи или као послуга у домаћинствима, али то је било нормално јер је становништво масовно и даље било аграрно. Жене су се упркос свим напорима суочавале са многим неправдама и неједнакостима приликом запошљавања, али је ситуација ипак почела да се мења и запослене жене су имале све боље услове.²⁴ Једнакост са мушкарцима није била ни близу, међутиим напредак је био очигледан.

Обзиром да је било речи о модернизацији Југославије, пре свега Београда, многи утицаји европских земаља били су присутни. Дух европских метропола видео се на пољу уметности, моде, сакодневног живота, архитектуре итд. Тако је у Краљевини постао

---

²² *Isto*, str. 71-77.

²³ *Isto*, str. 100-118.

²⁴ *Isto*, str. 78-81.

интересан и нови вид забаве, а то је спорт. Центри највећих спортских дешавања били су Београд и Загреб, где се налазило и највише клубова и спортиста. У Београду је као и у осталим деловима Краљевине, најпопуларнији био фудбал. Међутим велику популарност су имали и тенис, хазена, гимнастика, мото трке али и зимски спортови.²⁵

У самом почетку и спорт је био чисто мушка ствар. Олимпијске игре су биле само за мушкарце, а временом су жене добијале право да се такмиче у мешовитим дисциплинама. Међутим ни женски покрети нису седели скрштених руку тако да је основан Међународни спортски савез жена у Паризу који је организовао Олимпијске игре за даме.²⁶ Обзиром да је Краљевина Југославија већ имала проблема са прихватањем неких нових трендова који су долазили из западних држава, није чудно зашто је женско бављење спортом било поприлично осуђивано. Међутим, упркос томе одмах након рата већ је било доста жена које су желеле да се баве спортом. Оно што је женама олакшало приступ игралиштима јесу Соколска друштва која су била државни пројекат и подразумевала су да омладина мора да се бави спортом, пре свега лаком атлетиком и гимнастиком. Упркос свему томе нису сви спортови били „дозвољени“ дамама. Фудбал је био чисто мушки спорт, док му је пандан била хазена која је била у Краљевини резервисана само за даме.²⁷ Са друге стране женама су препоручивали да се баве и тенисом или гимнастиком и о овом феномену се у штампи може наћи много текстова. Тако да су ова три спорта била најмасовнији што се жена тиче. Упркос свему томе нису сви подржавали женско бављење спортом. Поред тога што је један од разлога био и тај што је спортска опрема оскуднија и што је женско тело обнаженије него иначе, противљења женском спорту је било и зато што се сматрало да претеран физички напор не ваља за женско тело и да груби спортови нису долични и здрави за жене.²⁸

Као што је наведено у предговору у овом раду ће се радити паралелно истраживање о два најмасовнија женска спорта у Југославији а то су хазена и тенис. Биће речи о сличностима и разликама ових спортскиња као и о њиховом директном или индиректном утицају на женску еманципацију у међуратном Београду. Због тога би требало дати кратак историјски преглед ова два спорта и њиховог развоја у Београду.

---

²⁵ *Историја Београда*, ур. Васа Чубриловић, III књига, Београд 1974, стр. 458-459.

²⁶ Irina Juhas i dr., *Žena i sport*, Beograd 2016, str. 12-13.

²⁷ Marković J. Peđa, *Nav. delo*, str. 71-74.

²⁸ *Isto*, str. 67-68.

Хазена је тимски спорт налик рукомету који је био популаран у Европи током међуратног периода, да би његову популарност у потпуности одузео рукомет након Другог светског рата. То је био претежно женски спорт и некад је називан и „фудбалом за жене“. Његова држава настанка је Чешка где се играла још пре Првог светског рата. У Краљевини Југославији је хазена заживела тек након Великог рата и прва званична утакмца је одиграна 1921. године. У Краљевину је овај спорт дошао посредством Чешких емиграната и студената који су из Краљевине ишли у Чешку на школовање. Односи ове две државе су били одлични, а чешки утицај се могао видети у још једном сегменту спорта, а то су Соколска друштва. Хазена је у први мах била примљена са резервом јер је заиста било необично за то време да се жене баве једним тимским и, веома често, грубим спортом. Међутим убрзо је то постао најпопуларнији женски спорт у Краљевини и скоро сваки спортски клуб је поред фудбалске секције имао и своју хазена секцију. Током двадесетих и тридесетих година у Краљевини Југославији су се одржавала државна првенства и најуспешнији клуб је била загребачка Конкордија, док су у Београду били најјачи Београдски спортски клуб и Спортски клуб Југославија. Такође постојао је и Југословенски хазена савез који је прво столовао у Београду, а затим у Загребу, да би средином тридесетих хазена била инкорпорирана у Савез женских спортова. На репрезентативном нивоу Краљевина Југославија је остварила највећи успех у овом спорту када су југословенске хазенашице освојиле златну на светском првенству у хазени 1934. године у Лондону, које је било у склопу Женских светских игара. Након тога овај спорт упада у кризу и све више клубова гаси своје хазена секције. Један од разлога за то је био недостатак подмлатка, али и нередовни тренинзи (може се наићи на много текстова у дневним новинама који говоре о томе). Овај спорт је био један од најпопуларнијих у међуратној Југославији и велики број девојака се бавио хазеном, такође је био популаран и у Европи, али након Другог светског рата већина хазена тимова је почела да игра дворански рукомет, па је хазена пала у заборав.²⁹

Други веома популаран спорт међу женама у овом периоду у Краљевини Југославији био је тенис. За разлику од хазене тенис је био индивидуални спорт и био је популаран и међу мушкарцима и женама. Такође тенис се у Краљевини Србији играо и пре Првог светског рата тачније на прелазу између деветнаестог и двадесетог века.

---

²⁹ Branko Đ. Gardašević, *Razvoj rukometa u Srbiji*, Beograd 2012, str. 10-14.

Историја тениса је дужа него историја хазене и претпоставља се да се тенис у Великој Британији увећико играо и средином деветнаестог века.³⁰ Прва секција за тенис у Београду основана је још 1903. године, док се на територијама које су тада биле под влашћу Аустро-Угарске, а које су касније ушле у састав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, тенис играо и седамдесетих година деветнаестог века. Након Првог светског рата тачније 1922. године основан је Југословенски тенис савез са седиштем у Загребу. У Београду су била најмасовнија два клуба- Шумадија и Београдски тенис клуб. Југословенски тенисери су се такмичили у националним и интернационалним такмичењима на којима су имали супеха, а највећи успех имала је Дејвис куп селекција која је 1939. године освојила европску зону. Специфично је да су у Београду била 4 тениска клуба, а у Загребу 8 од укупно 51 клуба који су постојали у Краљевини до 1930. године.³¹ Велики број дама, поготово из виших класа друштва се бавило тенисом и био је веома популаран међу женском популацијом.³² Међутим жене нису имале репрезентативну селекцију као мушкарци, али је она основана након Другог светског рата. Као најпопуларнији турнир који се играо био је онај на Бледу и на њему су учествовали и мушкарци и жене, као и дубл екипе у све три категорије.³³ За разлику од хазене тенис је и дан данас постоји и популаран је међу спортском публиком.

У даљем тексту биће дат опширнији преглед о томе да ли су и на који начин спортисткиње, пре свега хазенашице и тенисерке утицале на развој женске еманципације у Београду. Такође ће бити речи о томе колико су остале европске државе утицале на све то и да ли је тај утицај пресудан у овом случају, или је пак у Београду долазило до неких процеса који су ту настајали и ширили се даље. Упоређујући ова два спорта и деловања самх спортисткиња и свих присутних политичких, друштвених и културних слојева покушаћу да дођем до разјашњења ове теме.

---

³⁰ Ч. Шкорић, Тенис без граница, Београд, 2012, стр. 20.

³¹ F. Kramer, *Desetljeća našeg tenisa*, Zagreb, str. 22-23.

³² Ч. Шкорић, *Нав. дело*, стр. 45-50.

³³ *Исто*, стр. 23.

2. Европски утицај на спорт и женску еманципацију у Краљевини Југославији

2.1. Женски покрети у Краљевини Југославији

Као што је већ наведено у уводу, и у Краљевини Југославији су током двадесетих и тридесетих година покрети за права жена су почели да буду масовнији. Друштва која су оснивана још од друге половине деветнаестог века, бавила су се претежно хуманитарним радом тако што су пре свега пружали помоћ сиромашним породицама или самохраним мајкама.³⁴ На темељима ових друштава изродила су се она која су се током међуратног периода борила за женска права, пре свега за правну и политичку равноправност. Све ово проузроковано је све већом активности жена у јавном животу и побољшању услова и повећању броја образованих жена, али се ипак и даље не може рећи да је ситуација у Краљевини била слична као у западним европским државама, јер је већина организација и даље више пажње обрађала на просветно-хуманитарну делатност. Када се сагледа домен деловања ових организација може се направити основна подела на две врсте покрета у Краљевини Југославији, а то су феминистички и просветно-хуманитарни.

Један од покрета који је био феминистички јесте Секретаријат жена социјалдемократа Србије. Након оснивања нове државе дошло је до иницијативе у овом Секретаријату да се створи јединствена организација за целу државу, што је и учињено. Овај женски покрет је био уско везан за Социјалистичку радничку партију Југославије (комуниста), тако да је и овај уједињени секретаријат пременио име у Секретаријат жена социјалиста (комуниста). Главни домен деловања био је материјални положај радника и радница у фабрикама, затим организовању штрајкова и оснивању синдикалних организација.³⁵ Такође су у потпуности прихватиле програм партије који је подразумевао једнакост за све жене и мушкарце без обзира на веру и нацију као и опште право гласа за оба пола (за грађане изнад 18 година). Овај покрет је имао свој лист *Једнакост* преко којег би требало просветити женске читаоце и јавност о значају женских покрета.³⁶

³⁴ N. Božinović, *Nav. delo*, str. 66.

³⁵ *Isto*, str. 101.

³⁶ J. Kecman, *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama*, Beograd 1978, str 205.

С обзиром на то да је Секретаријат био везан за партију и женски покрет је имао своје локалне испоставе, а у великим градовима је имао најјаче организације. Партија је имала предлоге за напредовање Секретаријата и један од главних планова је био да се ова женска организација повеже са Међународним секретаријатом жена као што је Комунистичка партија Југославије била члан Интернационале.³⁷ Такође велика пажња је посвећена и агитационо- пропагандном раду како би се више жена придружило овом покрету и да би чланице биле још активније. Тако су оне веома активно учествовале у организацији свечаности како за прославу 8. марта, међународног празника жена, тако и у припремању прославе 1. маја, међународног празника рада.³⁸ Поред тога што је требало да се жене активирају у свом покрету, активно и равноправно су учествовале и у партијским дешавањима.

Пошто је комунистичка партија била изложена сталним нападима у Краљевини Југославији, то се одражавало и на Секретаријат. Приликом прогона комуниста током шестојануарске диктатуре, било је чланица овог покрета које су биле ухапшене током ових акција.³⁹ Након укидања диктатуре комунисти опет имају слободу да делују у јавности, стога су период након 1935. године искористиле да буду још активније, стога су се више ангажовале у борби за радничка права тако што су биле главне приликом организовања штрајкова, а и основане су омладинске организације унутар Секретаријата како би активност била још већа.⁴⁰

Секретаријат је био женска организација која је била уско везана за Комунистичку партију и то је много одредило рад овог покрета. Комунистичка идеологија била је заснована на диктатури пролетеријата и једнакости међу свима без обзира на националну или верску орјентисаност или пол. Зато је ова организација као један од главних захтева имала изједначавање жена са мушкарцима у свим аспектима друштва. Тако се може рећи да је ова организација личила на оне у западној Европи само зато што је иза себе имала Комунистичку партију која је идеолошки потковала овај покрет. Такође је Секретаријат сарађивао са Трећом Интернационалом исто као и Комунистичка партија Југославије. То се највише видело по томе какав је био њихов програм који је у потпуности преузет од

---

³⁷ N. Božinović, *Nav. delo*, str. 104.

³⁸ J. Kecman, *Nav. delo*, Beograd 1978, str. 199-200.

³⁹ N. Božinović, *Nav. delo*, str. 103.

⁴⁰ *Isto*, str. 116.

Комунистичке партије Југославије, која је пак била уређена по узору који је пропагирала Трећа Интернационала.⁴¹ Са друге стране нема података да су неке од жена из Југославије имале важну улогу у Интернационали. Исто тако колико год да се у Комунистичкој партији потенцијало то да не постоје разлике између жена и мушкараца, није забележен ни један пример да су на састанке Интернационале биле послате жене из Југославије.

Још пре Првог светског рата у Краљевини Србији је деловао Српски народни женски савез, који је након уједињења покренуо иницијативу да се сада оформи један општи савез који би објединио све покрете у новој држави.⁴² Тако је 1919. године основан Народни женски савез Срба, Хрвата и Словенаца, око чијег имена је било највише сукоба. На првом конгресу су донешена Правила којима је дефинисан програм савеза, према којем би требало радити на развијању хуманитарног, етичког, феминистичког, културног, социјалног и националног рада као и да овај савез сарађује са међународним савезима.⁴³ Прва председница је била Лепосава Петковић из Београда, а потпредседнице су биле Злата Ковачевић Лопушић из Загреба и Фрања Тавчарјева из Љубљане, чиме су у врху савеза биле заступљене жене из три најмногобројнија народа у држави. Такође на све међународне скупове су увек ишле представнице сва три народа. Након треће скупштине 1922. године допуњен је програм и Савез је унео клаузулу о једнаком приватном и јавном праву за жене и мушкарце- исте услове за напредовање, једнака звања, накнаде за рад.⁴⁴

Сукоб у Савезу је кулминирао због подељености око примарних циљева овог удружења. Наиме већина чланица савеза се ипак залагала за хуманитарно-просветитељски рад што је довело до иступања појединих покрета из савеза која су оформила Народну женску заједницу, ко је је имало чисто феминистичке захтеве који су се односили пре свега на добијање права гласа и једнакост пред законом *de jure*. Најбројније друштво у Савезу било је Коло српских сестара, али се ни оно није много разликовало од осталих друштава који су се бавила хуманитарно-просветитељским радом.⁴⁵ Њихово гласило био је часопис *Жена и свет*. У овом часопису је средином тридесетих година објављена серија текстова који су се бавили питањем женске еманципације. Тако један текст говори о томе за шта жене заправо треба да се боре и како то мушкарци виде. Овде је наглашено да жене

---

⁴¹ J. Kecman, *Nav. delo*, str. 232.

⁴² N. Božinović, *Nav. delo*, str. 109.

⁴³ *Isto*, str. 105.

⁴⁴ *Isto*, str. 107. I 108.

⁴⁵ *Isto*, str. 106.

пре свега морају да се боре за социјалну и правну равноправност, а да би то достигле морају се активирати у политици. Такође је назначено да жене не би требало да политику сматрају примарном, већ само каналом кроз који ће лакше успети да остваре своје захтеве.⁴⁶ Овај текст је писала једна од активисткиња Савеза и заиста се може видети да политичка једнакост није био примарни циљ овог друштва.

Савез је био члан Међународног женског савеза који је као главни циљ имао потпуно изједначавање жена и мушкараца у свим друштвеним аспектима, тако би жене добиле социјалну сигурност тиме што би им запослење било олакшано, онда би дошло и до правног и политичког изједначавања које би smanњило мушку доминацију. Са друге стране ова организација је сарађивала са Лигом народа, а након тога и са организацијом Уједињених нација. Наиме један од битних циљева такође је био и очување мира у свету, борба против сваке врсте насиља, проституције, алкохолизма и трговине људима. Зато је овај Савез добио подршку и Лиге народа, а касније и Уједињених нација са којима су заједничким снагама радили на побољшању положаја жене и деце у оним државама где је стање било лоше.⁴⁷ Хуманитарно- просветни рад, као и залагање за мир и борба против насиља, били су на првом месту приоритета Народног женског савеза. Познато је да је Савез слао своје чланове на конференције Међународног женског савеза и тако је могуће приметити да су обично након тих заседања мењани и допуњавани примарни циљеви деловања самог Савеза. Такође један конгрес је одржан баш у Краљевини Југославији 1936. године у Дубровнику. Главне теме су била расправа о положају жена на радном месту, као и разлика у друштвеном положају запослене жене, домаћице или жене која живи и ради на селу.⁴⁸

У међуратној Југославији је ипак постојала једна организација, која је као главни домен свог рада ставила политичку једнакост жена и мушкараца, то јест борбу за женско право гласа и политичко деловање. То је била је Алијанса женских покрета. До оснивања ове Алијансе дошло је 1926. године. Међутим битно је напоменути да је од 1923. године званичан назив ове Алијансе прво био Алијанса феминистичких друштава у држави

---

⁴⁶ „Друштвени и политички положај модерне жене“, *Жена и свет*, бр. 8, 1934, стр. 3.

⁴⁷ J. Purvis, *Nav. delo*, стр. 265.

⁴⁸ „Ženski mirovni aktivizam u Jugoslaviji (1900-1941)“, dr Gordana Stojaković, 10. septembar 2014, <http://pravonarad.info/?p=20#more-20> (02. septembar 2019.).

СХС.⁴⁹ Када је дошло до сукоба у Народном женском савезу дошло је и до промене имена Алијансе у Алијансу женских покрета. Ти женски покрети су себе окарактерисали као чисто феминистичке и испред хуманитарно-просветне делатности ставили су борбу за политичка права жена. Алијанса је имала чак и политичку подршку у земљи, тако што је директно преко најјачих политичких партија у држави желела да издејствује женско право и то потпуно легитимно, на изгласавању у Народној скупштини.⁵⁰ Иако су неки политички представници подржали ову борбу, до остваривања овог права није дошло. Током диктатуре ни алијанса није могла да делује као ни остале политичке организације и партије, али након 1935. године те прилике се мењају и Алијанса постаје активнија.⁵¹ Тада креће жустрија борба Алијансе за социјална права жена као што су осмочасовно радно време, једнаке наднице за оба пола, равноправност приликом старатељства над децом, јер су схватили да су то захтеви који се пре могу испунити него политичка једнакост.

Алијанса женских покрета била је члан Међународне алијансе за женско право гласа. Ово удружење је имало за циљ да код жена, пре свега чланица женских покрета, које ће својим деловањем идеју ширити и на жене које нису чланице покрета, пробуди свест о важности добијања политичких права.⁵² Током међуратног периода неколико држава је донело одлуку да и жене добију право гласа. Тако је Конгрес Међународне алијансе за женско право гласа одржан 1935. године у Истамбулу како би се одржала почаст женама Турске које су успреле да се политички и правно изједначе са мушкарцима.⁵³

2.2. Сличности и разлике женског активизма у Краљевини Југославији и западноевропским државама

Ово су били најјактивнији покрети и удружења који су се бавили женским активизмом. Жена у Краљевини Југославији је за разлику од оне у Британији на пример која је била у процесу индустријализације већ читав век и по испред Краљевине. Током

---

⁴⁹ N. Božinović, *Nav. delo*, str.113.

⁵⁰ *Isto*, str. 114.

⁵¹ *Isto*, str. 110.

⁵² J. Purvis, *Nav. delo*, str. 230.

⁵³ „Ženski mirovni aktivizam u Jugoslaviji (1900-1941)“, dr Gordana Stojaković, 10. septembar 2014, <http://pravonarad.info/?p=20#more-20> (02. septembar 2019.).

двадесетог века историја женског рода је постала веома популарна. Историчари су тражили улогу жене у историјским процесима, њену активност у друштву и улогу у привредном и друштвеном развоју. Вирџинија Вулф је рекла како знамо историју очева као ратника, славних људи, кројача историје, а како ништа не знамо о бакама, мајкама, како су оне живеле, шта су постигле.⁵⁴ Женски покрети и активизам се често везују за развој индустријализације, па тако и у Британији. Тамо је чартерски покрет био веома активан још у деветнаестом веку, а жене које су радиле пре свега у фабрикама тканине, подржавале су сва деловања овог покрета. Било је расправа да ли је све ово уништило и разорило породицу, као и да ли су жене кренуле да раде јер су добиле слободу или да ли су добиле слободу радећи.⁵⁵ Мишљења су подељена, али једно је сигурно а то је да се економија изменила тиме што су и жене почеле да доприносе индустријској производњи и тако доприносе бржем и већем кружењу капитала.

Услед тога што је и индустријализација Краљевине Југославије и Београда била закаснела, можемо оправдати то што су женски покрети пропагирани неке захтеве који су у Западном делу Европе већ увелико били превазиђени. Како је модернизација целе државе била спора ни захтеви нису могли бити усклађени. То се може упоредити и са Масловљевом хијерархијом потреба где је немогуће имати потребе са виших нивоа док основни захтеви нису испуњени. Према тој теорији не би ни било природно да се покрети у Југославији примарно боре за политичку једнакост и да размишљају о вишим циљевима, када још увек постоји велики број неписмених жена, када је друштво у Краљевини и даље традиционално и жене још увек немају основне услове за свој даљи друштвени напредак. Такође Међународна асоцијација за женско право гласа је упорно захтевала да то постане главна идеја свим женским друштвима и у Краљевини, али је то било јако тешко извести јер као што сам већ напоменула, број неписмених и слабо образованих жена био је огроман.⁵⁶ Тако се може рећи да су женска друштва у Краљевини заправо прво желела да успоставе неке основе и да раде на просвећивању друштва и буђењу свести да је потребно да проценат образованих жена порасте, а тек онда да крену у борбе за политичка права и изједначавање жена и мушкараца у свим сегментима друштва.

---

⁵⁴ J. Purvis, *Nav. delo*, str. 15.

⁵⁵ *Isto*, str. 34.

⁵⁶ пр. Ристовић Милан, *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, Београд 2007,

Током тридесетих година осећала се велика међународна криза и односи између држава су били све затегнутији. Од доласка Хитлера на власт у Немачкој 1933. године све више женских удружења активно пропагира мир и неопходност пекида сукоба, као и штетан утицај фашизма на положај жена у друштву. Истим стопама крећу и женски покрети у Краљевини Југославији. Тридесетих година феминистички покрети као што су Алијанса женских покрета, Удружење универзитетски образованих жена као и Југословенска лига жена за мир и слободу организују низ предавања на којима се говорило о штетности фашизма и последицама које могу у потпуности да сруше све оно што су женски покрети до тад учинили на пољу политичке и правне једнакости.⁵⁷

Што се тиче женског активизма у спорту, прва организација која је настала 1921. године јесте Међународни спортски савез жена у Француској, а главни иницијатор за оснивање ове институције била је Алиса Милиат. Она је била пионир женског активизма у спорту и залагала се за укључивање женског спорта у Модерне летње Олимпијске игре.⁵⁸ Жене су имале права да учествују у неким олимпијским спортовима, али само у мешовитим категоријама. То је био случај са веслањем, голфом и тенисом који су били спортови резервисани за високе друштвене класе. Творац модерних олимпијских игара Пјер де Кубертен говорио да спорт треба да представља *уздицање мушког атлетицизма, са интернационализмом у основи и да женски аплауз буде награда.*⁵⁹ Због оваквог става Међународног олимпијског комитета према женама, се и развила идеја о томе да се оснује један одвојен савез који ће бринути о женском спорту. Међународни олимпијски комитет је био у сталним сукобима са Међународним спортским савезом жена, стога су током међуратног периода, као противтежа Олимпијским играма, одржана четири светска женска такмичења.⁶⁰ Краљевина Југославија је имала своје представнике 1934. године када је женска хазенска екипа освојила прво место и постала првак света у овом спорту, а 1930. године на играма у Прагу су освојиле друго место.⁶¹ Међутим одлазак југословенске репрезентације је био веома неизвесан до самог краја, али ће о томе бити више речи у наредном поглављу. Оно што је важно јесте да се овај женски савез сусрео са много

---

⁵⁷ „Ženski mirovni aktivizam u Jugoslaviji (1900-1941)“, dr Gordana Stojaković, 10. septembar 2014, <http://pravonarad.info/?p=20#more-20> (02. septembar 2019.).

⁵⁸ „International Women’s Sports Federation“, *Wikipedia*, [https://en.wikipedia.org/wiki/International Women%27s Sports Federation](https://en.wikipedia.org/wiki/International_Women%27s_Sports_Federation) (25. avgust 2019.).

⁵⁹ Irina Juhas, *Nav. delo*, str. 12.

⁶⁰ *Isto*

⁶¹ B. Đ. Gardašević, *Nav. delo*, str. 14.

потешкоћа током свог деловања.⁶² Међународни олимпијски комитет није желео да прихвати жене на Олимпијским играма и светским такмичењима, а и сукобио се са Савезом жена који је након пре две манифестације ово женско такмичење преименовало са Женске олимпијске на Женске светске игре.⁶³ Олимпијски комитет је саботирао рад овог женског савеза, али је он ипак успео да се избори за то да јавност препозна да поред спортиста постоје и многобројне спортисткиње које имају права да се такмиче исто као и мушкарци.

Након два наступа дама из Краљевине Југославије на Женским играма и након постигнутог огромног успеха на оба такмичења, Савез женских спортова је увидео да сарадња са Међународним спортским савезом жена може да донесе само добро женском спорту у Краљевини.⁶⁴ Међутим након четвртних игара Међународни спортски савез жена је ипак склопио договор са Међународним олимпијским комитетом и жене су добиле могућност да се такмиче на модерним Олимпијским играма. Наиме договор је био да Међународни олимпијски комитет призна све резултате и светске рекорде које су спортисткиње остваривале на Женским играма, а да се за узврат Међународни спортски савез жена угаси и да се више не напада рад Међународног олимпијског комитета. Међународни спортски савез жена је пристао на то и 1935. године су коначно угасили своју организацију. Са друге стране Међународни олимпијски комитет није у потпуности испунио своје обећање јер иако је женама дозвољено да се 1936. године такмиче на Олимпијским играма у Берлину, ни један резултат са претходних женских игара није признат нити су евиденције са Женских игара ушле у архиву Међународног олимпијског комитета.⁶⁵

Након четвртних Женских игара у Лондону, где су југословенске репрезентативке хазене освојиле прво место, јавност у Краљевини Југославији се још више интресовала за рад Међународног спортског савеза жена.⁶⁶ Након извештаја о билансу на Женским играма у Лондону где је напоменуто да се ближи помирење између Међународног олимпијског комитета и Међународног спортског савеза жена, Савез женских спортова

---

⁶² ur. I. Juhas, *Nav. delo*, str. 35.

⁶³ *Isto*, str. 40.

⁶⁴ „Извештај“, *Правда*, 20. август 1934, стр. 10.

⁶⁵ „International Women’s Sports Federation“, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/International_Women%27s_Sports_Federation (25. avgust 2019.).

⁶⁶ „Извештај са игара“, *Правда*, 6. август 1934, стр. 9.

Југославије је исказао свој страх јер су мислили да ће то лоше утицати на женски спорт. Савез женских спортова је напоменуо како постоји могућност да уколико сад и женски спортови буду под управом Међународног олимпијског комитета, њихов напредак би могао да се успори и да женски спорт опет падне у сенку мушких спортова.⁶⁷

Са друге стране у Краљевини Југославији се сваке године одржавао Олимпијски дан који је славио Олимпијске игре као највећу спортску светковину. Број спортиста у дефилеу је увек био велики, око 1000 спортиста из целе државе, а оно што би увек било назначено јесте да су на дефилеу учествовале и жене, пре свега хазенашице и гимнастичарке из београдских клубова.⁶⁸ Олимпијски дани су се одржавали и у другим градовима Европе пошто је то била једна од обавезних активности свих чланова Међународног олимпијског комитета, али нигде није назначено да је женским спортистима било забрањено учествовање.⁶⁹ У југословенској штампи нема извештја о Олимпијском дану у некој другој европској држави и не може се са сигурношћу тврдити да ли су и тамо спортисткиње учествовале, али једно је сигурно у Краљевини Југославији јесу и биле су увек у првим редовима дефилеа, а њихово присуство би увек било наглашено. На пример у тексту који је говорио о Олимпијском дану 1933. године истакнуто је како је то била најлепша и најбоље организована церемонија до тад и како су спортисткиње својим присуством допринеле томе. Такође је поменуто да је то био и најпосећенији дефиле до тад и да је било око 50 000 гледалаца.⁷⁰ Тада је у Београду према неким подацима живело око 227 000 становника.⁷¹ Када се узму у обзир ове бројке види се да је четвртина становника Београда тај дан пратила церемонију спортиста. То је велики проценат људи који су били заинтересовани да виде овај дефиле, стога се може закључити да је Београдска спортска публика заиста била велика.

У Европи су женски покрети имали више успеха и били су масовнији, поготово у Француској и Великој Британији. Стога, пошто је спорт сматран видом забаве која се упражњава у слободно време, није чудно што су и први покрети за женско изједначавање на спортским теренима настали баш у земљама где су женски покрети били активнији.

---

⁶⁷ „Биланс четврте или последње женске олимпијаде“, *Правда*, 26. август 1934, стр. 12.

⁶⁸ Приликом сваког обавештења о Олимпијском дану у Београду ово су биле главне ставке које су навођене после датума и времена одржавања церемоније. Такође Олимпијски дан би био одржан првог или другог викенда у јуну месецу.

⁶⁹ *Први југословенски спортски алмахах*, Београд 1931.

⁷⁰ „Олимпијски дан у Београду“, *Време*, 11. јун 1934, стр. 9.

⁷¹ P. J. Marković, *Nav. delo*, стр. 35.

Исто тако није чудно што се женски покрети у Краљевини пре свега залажу за хуманитарно-просветне захтеве, јер је велики број жена и даље био неписмен или слабо образован. С друге стране многи су примери образованих жена којима упркос свему томе није допуштано да се у професионалном смислу остваре или су до заслужених позиција долазиле тек након дугих јавних расправа. Тако да је у Краљевини било примарно решити те проблеме, а тек након тога кренути у даље активности. Упркос свему томе покрети у Краљевини Југославији су ипак сарађивали са европским покретима и организацијама, тако да су се трудили да прате трендове који су диктирани у том периоду.

2.3. Деловање жена у спорту

Што се тиче професија којима су се жене бавиле биле како у Краљевини тако и у Београду биле су сведене на минимум. Највише запослених жена било је у кућној послузи, у фабрикама и радионицама, а што се тиче неких виших позиција, које су захтевале високо образовање, то су претежно биле учитељице или лекари. Јако мало је било оних које су радиле као адвокати, судије или на универзитету.⁷² Пре свега је то условљено друштвеном конструкцијом да жене због својих природних одлика нису за те послове. Чести су били текстови који су расправљали о томе да ли жене радећи мушке послове заправо губе на женствености и да ли је за њих здраво да се баве мушким пословима, који их одвлаче од породице. Оно што је био закључак једног од тих текстова јесте да није посао тај који дефинише жене и да би и оне исто као и мушкарци требало да бирају чиме ће се бавити и да је дискриминација на професионалном плану недопустива.⁷³

Једно од занимања, боље речено хобија, који није био резервисан за жене био је и спорт. Прво су спортске активности биле забава за богате, али развијањем друштва и све већим бројем људи са слободним временом, бављење спортом постаје масовније. Такође мода почетком двадесетог века и након првог светског рата, захтевала је витко тело у форми.⁷⁴ Тако је и спорт временом постао саставни део мушког, а затим и женског живота. Иако је све то у почетку било рекреативног карактера, покретањем модерних летњих Олимпијских игара, интресовање за спорт постаје све веће. Након Првог светског рата

⁷² пр. Ристовић Милан, *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, Београд 2007, стр. 134-136.

⁷³ „Како успевају жене у чисто мушким професијама“, Маргарита Милер, *Жена и свет*, бр. 8, 1934, стр. 2.

⁷⁴ В. Поповић, *Мода у Београду 1918-1941*, Београд 2000, стр. 25.

спорт полако постаје полупрофесионалан или професионалан тако да се може рећи да је то било ново занимање. Опет, као и са већином професија, и за спорт је сматрано да је превише груб и напоран за жене и да би бављење спортом довело до убијања женствености.⁷⁵

Жене су се бавиле спортом све масовније од краја Првог светског рата када женски активизам постаје масовнији како у Европи тако и у Краљевини Југославији. Расправе о томе да ли је или није здраво за жене да се баве спортом, биле су честе.⁷⁶ Али ипак је јавност прихватила да жене могу бити на спортским теренима, међутим много теже је било да се прихвати да нека жена буде у управи спортског савеза или клуба, или пак да буде судија на спортским мечевима. То се може довести и у везу са већ поменутиим сукобом између Међународног олимпијског комитета и Међународног женског спортског савеза. Иста ситуација је била и у Краљевини Југославији током међуратног периода и оне су почеле да се боре прво за одобравање јавности да се уопште баве спортом, а затим и да раде у управама клубова или савеза.⁷⁷

У правилнику за хазену из 1924. године, наглашено је да судије увек морају бити мушкарци.⁷⁸ Ово је чешки правилник који је приредио Ралф Хоке и прилагодио га приликама у Краљевини. Међутим ова констатација да судије морају бити мушкарци је директно преузета из чешког правилника. То је и била пракса до касних тридесетих година, коју је могуће видети у извештајима о утакмицама хазене, где се увек наводио судија.⁷⁹ Први женски хазена судија била је Хелена Константиновић, а тим послом бавила се и најбоља хазенашица у Београду Емилија Јовановић.⁸⁰ Као главна препрека да жене буду судије, навођене су „женске“ карактеристике, као што су нежност и неодлучност.⁸¹

---

⁷⁵ ur. I. Juhas, *Nav. delo*, str. 32.

⁷⁶ *Isto*, str. 40.

⁷⁷ Дневни листови су били службени гласници спортских савеза и клубова током међуратног периода у Краљевини Југославији. Када се прате извештаји са седница, пре свега извештаји о промени управе савеза или клуба, може се приметити да су сви чланови били мушкарци. Такође приликом анализирања докумената о оснивању тениских клубова у Београду у фонду Министарства физичког васпитања народа у Архиву Југославије, приметно је да су чланови управе били само мушкарци. Једини пример у Краљевини Југославији где су током тридесетих година жене доспеле на места у управама савеза и клубова, био је у хазенском спорту. Исто су прве жене судије биле баш на утакмицама хазене.

⁷⁸ R. Hoke, *HAZENA. Trening, tehnika i pravila igre s 26 slika*, Zagreb 1924, str. 20.

⁷⁹ Сваки извештај о утакмици је завршаван помињањем судије, уз коментар како је судио утакмицу. Све до краја тридесетих година двадесетог века су се на позицији судије налазили мушкарци.

⁸⁰ „Како се могу објаснити извесне појаве у хазенском спорту“, *Правда*, 29. април 1939, стр 11.

⁸¹ Хелена Константиновић је у свом интервјуу навела како су јој у судијском савезу рекли како су жене превише нежне и неодлучне да би могле да деле правду на хазенским утакмицама.

Сама Хелена Константиновић је у једном интервјуу навела како је имала проблем на првој утакмици коју је судила пошто је као играчица имала цео тим који би сносио одговорност приликом грешке, а овако је била сама и од њених одлука су зависила оба тима, а против себе би имала и публику. Међутим истакла је да је то превазишла и да има прилику да суди и веома битне утакмице као и да увек има позитивне коментаре. Њен пример је показао да судије ипак не морају нужно бити мушкарци и да тај посао веома добро може обављати чак и жена.⁸²

Друга ствар где су жене донекле изједначене у спортовима, јесте њихово учествовање у спортским савезима. Приликом оснивања првих савеза двадесетих година двадесетог века, сви у управним одборима савеза били су мушкарци, иако је хазена била чисто женски спорт. Ово се може упоредити и са ситуацијом у уредништву часописа *Жена и свет*. Наиме од 1929. године па до 1940. власници часописа су прво били Милош Софреновић, који је у истом периоду био и главни уредник часописа, а затим Павле Грегорић, који је такође био главни и одговорни уредник часописа током 1930. године.⁸³

Већ тридесетих година се та пракса мења у хазенском спорту. Први пут у историји у управи хазенског спорта у Источном хазена подсавезу, је за чланове управе изабрано неколико жена и то 1931. године. Поред тога што је била сјајан играч и једна од најбољих хазенашица у Југославији, Емилија Јовановић је успела да својим заслугама буде део управног одбора Источног хазена подсавеза.⁸⁴ Овде ћемо навести само њен пример јер се остале жене нису толико дуго задржале у управи као она. Њена прва функција у савезу је била технички референт и она је била задужена да пише извештаје са седница Источно хазенског подсавеза, који су излазили у дневном листу *Време*, који је био гласило овог савеза. Већ у Јануару 1932. године је добила своју функцију и у Спортском клубу Југославија где је била главна у управи клуба за секцију хазене.⁸⁵ Такође је некад писала и извештаје са првенствених утакмица и коментарисала је лоше стање у хазенском спорту у Краљевини. Поред свега тога она је и даље активно играла и била је једна од најбољих играчица у овом спорту.

---

⁸² „Како се могу објаснити извесне појаве у хазенском спорту“, *Правда*, 29. април 1939, стр 11.

⁸³ На сајту Народне библиотеке Србије налазе се основне информације о часопису *Жена и свет*, који је дигитализован. http://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/casopisi_pretrazivi_po_datumu/zena_i_svet (01. септембар 2019)

⁸⁴ „Нова управа ИХП“, *Време*, 23. фебруар 1931, стр. 6.

⁸⁵ „Службено из СК Југославије“, *Време*, 30. јануар 1932, стр. 8.

Са друге стране, приликом праћења аката о оснивању тениских клубова и информација о оснивању тениског савеза, не може се наићи на то да је у управи било жена.⁸⁶ Такође, колико год да је тенис био популаран вид забаве још од краја деветнаестог века, и један од ретких спортова доступних за жене, извештаји о њиховим достигнућима на међународним и државним мечевима били су веома оскудни. То је била једна од разлика између тенисерки и хазенашица.⁸⁷

Све то се може објаснити на више начина. Прва претпоставка је да је тенис био подједнако популаран и међу женама и међу мушкарцима и друштва су била мешовита, али је на пример на нивоу репрезентације постојала само мушка екипа. Са друге стране хазена је била чисто женски спорт и можда је дошло до идеје да чак и жене могу бити у управама клубова и савеза јер боље разумеју како тај спорт функционише. Друга претпоставка би могла бити следећа, женски тенис није баш био толико популаран међу спортском публиком, као хазена која је уживала популарност скоро као фудбал, али о томе ће више речи бити у наредним поглављима. Тако да се може рећи да тенисеркама можда и није било важно учешће, јер је њима била важна само игра и тенис као вид забаве, док су хазенашице спорту приступале професионалније, или једноставно нису биле толико бројне да би могле да покрену иницијативу за пробој жена у управу савеза и клубова.

2.4. Европски утицај на спорт

Европски утицај у Југославији је био веома јак. Поред тога што су женска друштва личила на она у Европи и што су женски покрети из Краљевине Србије, касније и Краљевине Југославије још од деветнаестог века имали сарадњу са њима, Европски утицај се могао осетити у сваком сегменту друштва. Што се тиче образовања, након Првог светског рата велики број студената из Краљевине је отишао на студије пре свега у

---

⁸⁶ У Архиву Југославије у оквиру фонда Министарства физичког васпитања народа постоји много докумената, оснивачких аката тениских клубова у Србији током тридесетих година двадесетог века. Читајући ова документа примећује се да ни у једном акту нису споменуте жене као чланови управе клубова.

⁸⁷ Када се посматрају текстови у новинама који говоре о тенисеркама и хазенашицама, приметно је да су текстови о хазенашицама пре свега чешћи. Са друге стране када се упореди обим једног текста који говори о тенисеркама, са текстом који је везан за хазенашице такође се види да су новински чланци о њима много детаљнији и обимнији.

Лондон, и тај број студената је веома велики.⁸⁸ Такође су одлазили у Париз или у Праг са којима су још пре рата имали добре односе.⁸⁹ Чак и кад је Универзитет у Београду постао квалитетно место за образовање, студенти из Краљевине су и даље одлазили у иностранство.⁹⁰ Они су се враћали у Краљевину и самим тим су доносили и европске навике и утицаје у своју матичну земљу. Што се тиче немачког говорног подручја, оно је такође било популарно за студенте из Краљевине, пре свега Берлин.⁹¹ Највећи број лекара је школован баш тамо. Такође након оснивања Министарства за физичку културу народа велики број припадника Соколских друштава, послати су у Варшаву на студије Физичке културе како би се образовао наставнички кадар за предавање физичког васпитања у основним и средњим школама као и основа за оснивање Виске школе за физичко васпитање.⁹²

Крајем тридесетих година при Министарству физичког васпитања народа радило је шеснаест људи који су завршили Високу школу за физичко васпитање на европским универзитетима како би се створила основа и наставнички кадар који би започео оснивање овакве високошколске установе и у Краљевини Југославији. Оно што је било занимљиво јесте да је однос био девет на према седам у корист мушкараца, што није била велика разлика када се погледа однос мушких и женских студента. Они су студирали у иностранству у периоду од 1926. до 1938. године. Студије су трајале три године али се у овом документу може наићи на одступање код једног студента који се школовао две године. То је студенткиња по имену Силвиа Волфенсон. То није једина специфичност код ове студенткиње, она је једина студенткиња која се школовала у Стокхолму. Такође осталих шест студенткиња су након школовања добиле посао у Министарству физичког васпитања народа као стручни референти, док је Силвиа добила посао да оснује приватну школу у Београду.⁹³ Више информација о овој девојци нема, али је специфично је што има шведско презиме и што је једина која се школовала у тој скандинавској земљи за коју нема превише података да су сарађивали ближе са Краљевином. Једно је сигурно, а то је да је она била држављанка Краљевине Југославије, јер је ово списак студената за које је

---

⁸⁸ Р. Гашић, *Београд у ходу ка Европи. Културни утицаји Британије и Немачке на београдску елиту*, Београд, 2005, стр. 23.

⁸⁹ *Исто*, стр. 30.

⁹⁰ Р. Марковић, *Нав дело*, стр. 188.

⁹¹ Р. Гашић, *Нав дело*, 32.

⁹² N. Žutić, *SOKOLI, ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929-1941*, Beograd 1991, str. 56.

⁹³ AJ, 71, F-8-22, „Spisak lica koja su završila visoke škole za telesno vaspitanje u inostranstvu“, 1939.

напоменуто да су југословенски држављани који су послати у иностранство на школовање.

Осим овог изузетка, остали студенти су претежно студирали у Варшави, затим Берлину па у Прагу. Неки су студирали само у једном у ових градова, а неки су прво студирали у једном па у другом.⁹⁴ Ово може бити добар показатељ тога са којим државама је Краљевина Југославија била у dobrим односима и са којима је сарадња била најближа и најбоља, што се одразило и на спорт.

Ово није био једини вид сарадње са европским универзитетима. Има докумената који говоре о томе како студенти траже стипендије од странаца. Ови документи су издати у периоду од 1938. до 1941. године. Има неколико докумената који говоре лично о неким студентима којима је помоћ била потребна да би могли да се школују у иностранству.⁹⁵ Ово су били студенти који су желели да иду на усавршавање у иностранство како би били обучени да држе наставу физичког васпитања у школама, пошто је то уведен као један од обавезних предмета у школама.

Оно где се највише огледао европски утицај на спорт јесу спортски терени и опрема. Што се тиче тениске опреме за жене, она се састојала из сукње и блузе, а понекад су носиле и прслуке.⁹⁶ Такође на фотографијама којих има у штампи се види да су тенисерке носиле траке за косу, а некад чак и шешире. Оно што је такође било специфично то је да им је одећа за овај спорт увек била беле боје. Женски часописи као што је *Жена и свет*, или женски одељци у дневним новинама *Политика* и *Време*, често су посвећивали пажњу баш спортској опреми. То су текстови који се могу прочитати у бројевима од марта па до октобра, када је и трајала сезона бављења хазазом или тенисом. Највише текстова је баш о опреми за тенисерке. Оно што се може приметити јесте да су те креације по узору на Енглеску моду.⁹⁷ Хаљине су претежно од финих материјала, пре свега лана, а понекад чак и од свиле.⁹⁸

Са друге стране опрема за хазазнице је била неугледнија, вероватно памучна и на мечевима су носиле дресове у бојама свог клуба, и често су их новинари именовали према

---

⁹⁴ АЈ, 71, F-8-22, „Spisak lica koja su završila visoke škole za telesno vaspitanje u inostranstvu“, 1939.

⁹⁵ Сви уговори и решења налазе се у фонду Министарства физичког васпитања народа у фасцикли број 8. Сачувано је неколико десетина докумената који говоре о томе ко тражи стипендије и за који универзитет, као и одлуке Министарства о томе да ли су захтеви одобрени или не.

⁹⁶ F. Kramer, *Nav, delo*, str. 35.

⁹⁷ „Тенис“, *Време*, 20. мај 1930. стр 8.

⁹⁸ В. Поповић, *Nav, delo*, str. 56.

боји клуба за који су играле као, плаве или црвене, зелене.⁹⁹ У часопису *Жена и свет* се могу наћи огласи за fine спортске ципеле од коже, производње *Бата*.¹⁰⁰ Међутим приликом анализе фотографија из тадшње штампе може се доћи до закључка да су такве моделе ципела носиле само тенисерке, док су хазенашице имале обућу налик на фудбалске копачке, с тим да су биле дубље и прелазиле су скочни зглоб. Такође, иако за хазенску опрему није могуће наћи огласе у штампи, реконструкција је ипак могућа анализом фотографија као историјског извора.

За Београд се може рећи да је спадао у ред градова чији су становници носили одећу по последњој моди европских трендова. Београдске даме се ништа нису разликовале од становница Лондона, Париза или чак и Њујорка.¹⁰¹ Исто тако када се упореди опрема београдских спортисткиња са онима из западне Европе, разлике се не могу видети. Тако да се може рећи да су београдске даме чак и кад су се бавиле спортом, пратиле европске трендове. Али за хазену је то било мало другачије. Наиме када су хазенашице Славије из Прага гостовале у Београду, приликом пријатељског меча против репрезентације Београда, штампа је поред извештаја о самој утамици пренела и чињеницу како су хазенашице Славије дошле у лепим и очуаним дресовима и да би београдски клубови могли да се потруде да такве дресове обезбеде и београдским хазенашицама.¹⁰²

Што се тиче терена и спортских приредби истина је да их је у Београду било скоро свакодневно. Најпопуларнији спорт, фудбал, био је и најмасовније посећен. Оно што је била директна последица овога јесте изградња нових модернијих терена БСК-а и Спортског клуба Југославије. Није једини проблем био недостатак места него и потреба да се терени склоне са места где се данас налазе Технички факултети.¹⁰³ Када су терени пребачени, број посетилаца је постао већи пошто су трибине примале већи број људи, а то је и био један од разлога да се изграде нови и већи терени.¹⁰⁴

---

⁹⁹ Када се анализирају фотографије из архива Музеја спорта и физичког васпитања на којима су хазенашице, могуће је приметити да су им сукње или мајице, у потпуности или делимично у некој боји. С обзиром да фотографије нису у боји не може се са сигурношћу тврдити ова претпоставка, али је ипак велика вероватноћа да је то некад била пракса јер је то био један од основних начина да судија и публика разликују припаднице супростављених тимова.

¹⁰⁰ *Жена и свет*, бр. 9, 1935, стр. 42.

¹⁰¹ В. Роровић, *Nav. delo*, стр. 68.

¹⁰² „Плаве против Славије“, *Правда*, 14. јул 1933, стр 9.

¹⁰³ *Историја Београда*, ур. Васа Чубриловић, III књига, Београд 1974, стр. 460.

¹⁰⁴ *Исто*, стр. 455.

Спорт у Краљевини је попримио одлике појединих европских држава и у свом односу према кадру и иницијативом да то постане обавезан предмет у свим школама. Такође једна спортска организација, то јест организација Сокола, била је у потпуности преузета из једне западне словенске православне државе, тачније из Чешке. Сарадња са Чешком датира још од средине деветнаестог века, на пољу културе, политичке сарадње, а током међуратног периода је та сарадња била најближа кроз савез који се звао Мала Антанта.¹⁰⁵ Тако су још у Краљевини Србији основани Соколи, тачније друштва, којих је било више, скоро у сваком насељеном месту. Соколи су били пројекат државе, директно су били подржани од стране државног врха, то јест краља.¹⁰⁶ Он је сматрао да ће обавезивањем омладине да буду Соколи моћи да створи јединство о југословенском народу. То је једна од првих организација која је користила југословенство као реч јединства.¹⁰⁷ Такође Краљ Аександар је сматрао да треба да се ради на јакој и физички способној омладини која ће наследити ту државу. Соколи су имали много својих секција и они активни чланови су се претежно бавили лаком атлетиком, фудбалом, гимнастиком и хазеном. Соколи су имали своју организацију и материјалну помоћ државе, а у част државе и краља су сваке године имали Соколске слетове где би учествовали и мушкарци и жене на овим догађајима.¹⁰⁸ Такође је веома значајно поменути да су ова друштва била мешовита, то јест да је био скоро подједнак број мушкараца и жена. Такође почасни председник био је престоноласедник Павле, а Краљ Александар је био највиши покровитељ Југословенског спорта.¹⁰⁹ Тако су соколска друштва широм земље имала своје домове, најмодерније терене и услове за рад пошто су били директно под покровитељством краљевске породице.

Југословенски спортисти су много учили од својих колега из Европе јер су често били у прилици да се са њима сусретну. Када је реч о хазенашицама оне су и на репрезентативном и на клупском нивоу играле са екипама из других Европских држава. Највише пута су се сусреле управо са екипама из Чешке која је била колевка овог спорта. Приликом једног гостовања прашке Славије у Београду, у извештају са утакмице је

---

¹⁰⁵ „Мала Антанта“, *Википедија*, 15. фебруар 2018, https://sr.wikipedia.org/sr/Мала_Антанта, (02. септембар 2019).

¹⁰⁶ N. Žutić, *Nav. delo*, str. 8.

¹⁰⁷ *Isto*, str. 28.

¹⁰⁸ *Isto*, str. 45.

¹⁰⁹ *Први југословенски спортски алмахах*, Београд, 1931, стр. 3.

наведено да се сама игра не разликује много и да су југословенске играчице веома квалитетне иако немају најповољније услове за тренирање нити им је интензитет тренинга као што имају њихове противнице. Наиме наведено је да у Београду не постоји хазенски терен и да је потребно да Југословенски хазенски савез обезбеди новац како би и девојке из Београда имале исте услове као Чехиње и да би у том случају вероватно хазенашице Југославије биле непобедиве у овом спорту.¹¹⁰ Осећала се жеља да ипак и хазенашице на пример имају исти третман од стране државе као што су имала Соколска друштва, или Тениски савез, па чак и фудбал.

Након Првог светског рата Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, је пре свега наставила сарадњу са земљама савезницама из рата, да би се током тридесетих година развила и веома блиска сарадња са Немачком. Та сарадња је била на пољу образовања јер је доста студената ишло у европске земље да се школује, а повратком у Краљевину са собом су доносили и утицаје из тих земаља. Такође европски утицаји су доспевали у Краљевину Југославију и на тај начин што су организације из Краљевине сарађивале са онима које су деловале у европским земљама. Када се гледају примери женских покрета у Краљевини може се приметити да су ступали у међународне организације као и покрети из осталих европских држава, и трудили су се да имају исте циљеве и деловања као сви. Са друге стране када се гледа спорт, може се приметити пре свега да су први високообразовани наставници физичког васпитања били образовани на европским универзитетима како би по неком узору организовали такву установу и у Краљевини. Наравно сви спортови који су се играли у Европи још пре Првог светског рата, у међуратном периоду добијају на популарности и у Краљевини Југославији, пре свега у Београду. Сталне утакмице против репрезентација из Европе много су утицале на развој спорта у Краљевини јер би тако размењивали искуства трудећи се да од тих екипа науче нешто ново што би применили да ли у својој игри или у организацији клубова или савеза.

---

¹¹⁰ „Славија у Београду“, *Правда*, 18. јул 1933, стр. 9.

3. Хазенашице и тенисерке: друштвени положај и њихово деловање

3.1. Однос државе према тенисеркама и хазенашицама

Однос државе према спортистима био је промењљив. Поред тога што је зависило који је спорт у питању, много је зависило и од тога у каквом финансијском и политичком стању стању се држава налазила у да том тренутку. На пример краљевска породица била је директан заштитник и покровитељ неких спортова. У Првом југословенском спортском алманаху, Краљ Александар је наведен као највећи покровитељ југословенског спорта,¹¹¹ док је његов син тада престолонаследник Петар био главни старешина југословенских Сокола.¹¹² Краљица Марија је била највећа заштитница Аутомобилског клуба Краљевине Југославије и Југословенског веслачког савеза,¹¹³ док је кнез Павле имао функцију доживотног председника Аеро-клуба „Наша Крила“ и Аутомобилског клуба Краљевине Југославије.¹¹⁴

С обзиром да је Краљевина Југославија била монархија, краљевска породица је била веома утицајна у свим сферама друштва. Тако је сасвим нормално било да државни врх има утицаја и на спортска дешавања. Постоје извори који говоре о присуству краљевског пара на тенским мечевима, тачније о њиховом присуству на отварању новог тениског клуба у Загребу, када је у њихову част била организована свечана поворка,¹¹⁵ као и о њиховом присуству на најпрестижнијем тениском турниру у Краљевини Југославији који је одржан на Бледу.¹¹⁶ Такође постоје извори који говоре о томе како је Краљица лично била покровитељ женског тенис купа у Београду тако што би она сваке године доносила пехар за женско натечање.¹¹⁷

Присуство краљевске породице значило је много за тениски спорт, међутим ова пракса није била неуобичајена нити је то било необично. Још је у Првом југословенском

---

¹¹¹ *Први југословенски спортски алманах*, Београд, 1931, стр. 3.

¹¹² *Исто*, стр. 5.

¹¹³ *Исто*, стр. 4.

¹¹⁴ *Исто*, стр. 6.

¹¹⁵ „ТЕНИС У ЗАГРЕБУ“, *Време*, 3. јун 1931, стр. 11.

¹¹⁶ Ч. Шкорић, *Нав. дело*, Београд 2012, стр. 47.

¹¹⁷ АЈ, 71, F-25-61, „Тениском савезу србије“, 1936.

спортском алманаху, где је писано о тенису наведено да је то „аристократски спорт“, спорт за „госпуду и краљеве“ и да су га играли енглески краљеви „одвајкада“.¹¹⁸

Са друге стране, тесниски клубови су сви имали сличне статуте, а оно што је било специфично јесте да су се сви клубови пре свега финансирали путем чланарина или добротворних прилога. Оно што је био као један од доказа да то није било довољно средстава јесу стална обраћања Министарству физичког васпитања народа за помоћ и додатна средства како би тенисери имали боље услове за тренинг и игру.¹¹⁹ Са друге стране некада би им то било обезбеђено, али у већини случајева није јер су ипак статуту налагали да се клубови самостално финансирају. Терени који су били за тенис у Београду упоређивани су са онима у западној Европи. Оно што је било битно терени су финансирани од стране многих донатора, а некад чак и директно од краљевске породице Карађорђевић. Најпознатији тенис клуб у Београду био је директно направљен као донација госпође Весић, жене председника Српског велосипедског друштва. Наиме у оквиру Велосипедског друштва још пре Првог светског рата постојала је тенис секција, која је 1919. године прерасла у најпознатији и највећи тенис клуб у Београду, Шумадија који је имао четири тениска терена у дну Калемегдана, који би преко зиме били претворени у клизалишта.¹²⁰

Хазена клубови су претежно били у оквиру фудбалских клубова док су тениски клубови били сами за себе. Ове секције су се такође финансирале пре свега од добровољних прилога и чланарина самих чланова клуба, као и од улазница на утакмицама.¹²¹ О самом финансијском стању пре свега Југословенског хазена савеза биће више речи у наредном поглављу, када буде било речи о одласку југословенских хазенашица на светско првенство.

Међутим било је и других видова финансирања, али су они били много ређи. У Београду су веома били популарни матинеи, то су биле забаве појединих организација или удружења која би се одржавала у поподневним часовима. Тако су хазена дружине често биле организатори оваквих скупова, на којима се пре свега наплаћивао улаз, а обично би било наглашено да „није на одмет дати и добровољни прилог уколико је неко у

---

¹¹⁸ *Први југословенски спортски алмахах*, Београд, 1931, стр. 30.

¹¹⁹ АЈ, 71, F-25-65

¹²⁰ Ч. Шкорић, *Нав. дело*, Београд 2012, стр. 45.

¹²¹ Сваки новински чланак који би најављивао хазенску утакмицу садржао би информацију којико кошта улазница, а неретко би се напомињало да тај новац иде за финансирање клуба.

могућности“.¹²² Оно што је тридесетих година постао тренд на овим матинеима био је избор за мис као и удруживање неколико хазена секција како би се направила већа забава. Највећи матине је правио Београдски хазена подсавез, сваке године на Божић, где би се окупили сви хазена клубови из Београда. Специфично је да је овај матине прво организовала хазена секција Чукаричког да би тридесетих година, ово постао као неки вид заједничког матинеа за све хазена секције у Београду.¹²³ Избори за мис са собом су носили велики јарам јавности. Иако су били веома популарни, женски покрети су били против истих и веома су осуђивали организаторе. Наиме покрети су сматрали да је то површно гледање на женску лепоту и да ти избори немају смисла и да омаловажавају женски пол. Ови избори лепоте су се идржавали скоро на сваком матинеу а победница би као награду добила накит који је израдио краљевски јувелир, тако да су те награде биле веома драгоцене.¹²⁴

Када се сагледа ситуација у оба спорта, може се рећи да је у тениском спорту било више средстава. Оно што се може узети као главни узрок томе јесте седећа чињеница. Скоро сви тениски клубови били су изграђени под покровитељством богатих добротвора, који би увек били спремни да помогну свом тениском клубу. Такође када се узме у обзир то да је краљевска породица била чест посетилац на тениским манифестација може се претпоставити да су чак понекад и донирали новац Тениском савезу или директно клубовима. Са друге стране хазена је, као и фудбал, била спорт за ниже слојеве друштва и интересовање богатих добротвора за овај спорт скоро да није ни постојало.

3.2. Друштвени положај

Већ је било речи о томе да спорт у Краљевини Југославији није био професија током међуратног периода, већ неки вид хобија и забаве. Иако су постојали савези, клубови и организована првенства, која су имала своје функционере, судије и раднике, ретко шта је од тога био плаћен посао. Што се тиче спортиста, само су неки фудбалери добијали новчане надокнаде за играње. Тако је после Светског првенства у Монтевидеу, БСК одлучио да уведе плату за Благоја Марјановића Мошу у вредности од 1800 динара и за

¹²² „Обавештења“, *Време*, 3. март 1931, стр 8.

¹²³ „Забава првог дана Божића“, *Време*, 30. децембар 1930, стр 9.

¹²⁴ „ОБАВЕШТЕЊЕ“, *Време*, 05. јануар 1930, стр 9.

Александра Тирнанића Тиркета у вредности од 1500 динара. Прве плате за незапослене играче, увео је БСК тек 1935. године, иако је фудбал заиста уживао велику популарност у међуратном Београду.

Из сећања Злате Тонковић Цувај која је била капитен репрезентације Каљевине Југославије на Женским светским играма 1934. године у Лондону сазнаје се да су хазенашице тада добиле једини вид плате, и то је била једна фунта¹²⁵ по играчици коју су могле да искористе приликом обиласка Лондона, а тај новац су добиле од југословенског амбасадора из Лондона. Ова хазенашица је неколико пута нагласила да никад ниједна хазенашица није добила неку награду за своје играње. Такође је напоменула да су све хазенашице које су ишле на првенство на послу тражиле годишњи одмор да би отишле на такмичење.¹²⁶ То значи пре свега да су све биле запослене и у неким годинама, рецимо између двадесет пете и тридесете године. С обзиром да су све имале свој посао постаје много јасније то да су оне заиста на спорт гледале као на врсту хобија који упражњавају. На пример Ивана Томљеновић Милер је по професији била академски сликар, а бавила се и другим спортовима и лакоатлетским дисциплинама.¹²⁷ Са друге стране има оних које су чак и политички биле активне у Комунистичкој партији Југославије. То је пример Јелице Станојевић која је чак поред хазене, играла стони тенис и то у мешовитом дублу са Владимиром Дедијером и у женском дублу са његовом женом Олгом Поповић Дедијер.¹²⁸ Други пример да је једна хазенашица била чланица КПЈ јесте Кончар Драгица која је чак постхумно добила титулу народног хероја, јер је током Другог светског рата страдала борећи се на страни партизанског покрета.¹²⁹

Већина хазенашица, а и тенисерки, биле су са високошколским образовањем и имале су посао, а неке хазенашице су успеле чак и да буду чланови управе хазенских клубова или судије, али ни једна није дошла до тренерске позиције. О тенисеркама се зна много мање али то је вероватно зато што се на хазену заиста гледало као на неку врсту женског фудбала, а онда су се тако и опходили према самим играчицама и са сигурношћу

---

¹²⁵ То је данас око 70 фунти. Извор: <https://www.measuringworth.com/calculators/ukcompare/relativevalue.php>

¹²⁶ *Povjest sporta, Zlata Cuvaj: Uspomene igračice Jugoslavije sa svjetskog prvenstva u Londonu 1934. godine*, Zagreb 1971, sveska broj 5, str. 429-440.

¹²⁷ *Enciklopedija fizičke kulture*, 2 P-Ž, Zagreb 1977, str. 401.

¹²⁸ *Enciklopedija fizičke kulture*, 2 P-Ž, Zagreb 1977, str. 309.

¹²⁹ *Enciklopedija fizičke kulture*, 2 P-Ž, Zagreb 1977, str. 447.

се може рећи да је јавност више пажње обраћала на хазенашице него на тенисерке, али о томе ће бити више речи у наредном поглављу.

Оно што је било специфично јесте да су чести случајеви играчица и хазене и тениса да су сестре или жене познатих фудбалера или тенисера. Такође дешавало се да сестре играју заједно у истом тиму. Оно што може да се примери такође јесте да су хазенашице које су се удале додавале презиме свог мужа на девојачко. То је у међуратном периоду и даље била скоро па табу тема. Упркос томе што је дошло до ослобађања од традиционалних брачних стега и што је број самачких заједница и развода растао, није било баш уобичајено да жене додају презиме приликом удаје, а то се десило у многим случајевима приликом удаја хазенашица. То је доказ да су хазенашице донекле померале границе, као и да су пратиле неке од нових трендова женске еманципације. Један од најпознатијих спортских парова били су Богдан Цувај један од најважнијих људи у Југословенском хазена савезу и Злата Тонковић, најбоља играчица Конкордије и капитен југословенске хазена репрезентације на Женским првенствима 1930. и 1934. године.¹³⁰

Биографије

Једна од најбољих хазенашица у Краљевини Југославији, а засигурно најбоља хазенашица у Београду била је Емилија Јовановић, сестра познатог југословенског фудбалера Драгана Јовановића¹³¹. Она је почела да игра хазену од првог дана кад је тај спорт промовисан у Краљевини. Од 1921. године била је чланица СК Југославије, затим је кратко играла за БСК и онда се опет вратила у свој матични клуб. Она је носила и дрес репрезентације како Краљевине Југославије тако и репрезентације Београда. Била је прво на позицији голмана веома кратко, али је убрзо прешла на позицију навале и доказала се

---

¹³⁰ „ВЕРИДБА“, *Време*, 31. децембар 1931. стр. 8.

¹³¹ Драган Јовановић (29. септембар 1903-2 јун 1936) био је познати репрезентативац Краљевине СХС и један од најбољих играча *СК Југославије*. Као фудбалер прославио се у првенству Краљевине и два пута је освајао титулу првака са својим клубом *СК Југославијом*, а три пута је проглашен за најбољег стрелца првенства. У дресу репрезентације играо је осам пута и дебитовао је 1923. године у утакмици против Чехословачке. Остао је запамћен по надимку *Жена* јер је помагао хазенашицама које су играле за његов клуб, док се његова сестра Емилија и сама бавила овим спортом. Трагично је преминуо са непуних 33 године у саобраћајној несрећи у Београду.

као један од најбољих поентера хазене у Краљевини Југославији.¹³² Такође је била једна од ретких жена судија¹³³ хазена утакмица, и функционера у Београдском хазена подсавезу, док је у СК Југославији вршила функцију главног и одговорног лица за хазенску секцију.¹³⁴ Такође за њу је везана анегдота да је једном играла фудбалску утакмицу за мушки тим Југославије, али да је супротна екипа рекла после првог полувремена рекла да неће наставити са игром уколико она буде играла јер као „центлмени нису могли да играју овај груб спорт против једне даме“. О овом догађају се једино поуздано зна да је била у саставу тима али не и да је уопште играла. Најбитније репрезентативне утакмице које је одиграла била су 1930. године против репрезентација прво Пољске у полуфиналу а затим Чехословачке у финалу трећих Женских игара у Прагу. За њу је ово представљао врхунац играчке каријере јер је била једина хазенашица из Источног хазена подсавеза која је изабрана у репрезентативни тим, иако је овај подсавез бројао највише клубова у земљи.¹³⁵

Друга хазенашица која је била једна од најпопуларнијих уз Емилију била је њена тимска саиграчица Милена Ружић, познатија под надимком Мина. Она је била такође сестра једног познатог фудбалера, Јована Ружића.¹³⁶ Поред тога била је једна од оснивача женске секције у оквиру СК Југославије и играла је хазену за овај тим скоро десет година. Такође била је прва жена која је играла фудбал непосредно после Првог светског рата и то са правом фудбалском лоптом за коју се говорило да ју је њен брат Јован Ружић поклонио за рођендан. Она је била капитен у хазенском тиму СК Југославије, а играла је и за репрезентацију Београда а пет пута је наступала и за државну селекцију. За њу се претпоставља да је одиграла за свој тим око 60 утакмица.¹³⁷ О њој је врло лепо причала њена саиграчица из СК Југославије Милица Поповић у својим сећањима. Наиме поменула

---

¹³² Enciklopedija fizičke kulture, 1 A-O, Zagreb 1975, str. 401.

¹³³ „Како се могу објаснити извесне појаве у хазенском спорту“, *Правда*, 29. април 1939, стр 11.

¹³⁴ „Службено из СК Југославије“, *Време*, 30. јануар 1932, стр. 8.

¹³⁵ Arhiv I muzej fizičke kulture Srbije, *Sto biografija*, Sveska 1, Beograd 1969, str. 29.

¹³⁶ Јован Ружић (12. децембар 1898-25. септембар 1973), био је један од првих фудбалера из Србије и Београда који је играо за репрезентацију, први лиценцирани фудбалски судија и спортски функционер. Почео је да ига фудбал са 13 година и прво је био члан фудбалског клуба *Српски мач*, затим *Славије* и са 15 година заиграо је за клуб *Велика Србија*. Био је учесник у Првом светском рату и након преласка преко Албаније играо је у Француским клубовима где је постао миљеник публике и добио је надимак „топовско јуле“. У Краљевину СХС се вратио 1919. године и заиграо је за *СК Југославију*. На првој званичној утакмици репрезентације Краљевине СХС био је једини фудбалер из Србије и Београда који је играо против Чехословачке и Египта у оквиру олимпијског турнира у Антверпену. Такође био је и успешан атлетичар тако да је освајао многе награде на лакоатлетским митинзима. Поред фудбала веома је заслужан и за развој хазене, рукомета и рагбија у Београду. Умро је у Београду у 1973. године са 75 година.

¹³⁷ Arhiv I muzej fizičke kulture Srbije, *Sto biografija*, Sveska 3, Beograd 1974, str. 196-197.

је да је била веома отресита и жустра, али да је у истовреме била мила и да ју је цела екипа волела не само као саиграчицу и пријатељицу него и као капитена. Такође као нешто што ће увек памтити Милица је помениула да се Мина о њима некад бринула и као старија сестра или мајка и да им је пре сваке утакмице проверавала сукње да види да нека није превише задигла сукњу и открила ноге више него што је било умесно. Ово је приписала њеној одговорности, као капитена једне екипе која је низала велике успехе, да не би „новине имале да пишу нешто више од самог извештаја са утакмце“.¹³⁸

Још једна играчица СК Југославије остала је запамћена по својој доброј игри у овом случају по најбољим одбранама била је Јелена Ристић Матић, познатија као Лела Матић. Она је играла и за репрезентацију Београда и Краљевине Југославије као и њене саиграчице Емилија и Мина.¹³⁹

Остала је успомена на још једну играчицу СК Југославије која је обележила епоху овог спорта, а то је Марица Поповић Петровић. Она је играла за овај тим од његовог оснивања и остала је упамћена по грациозним покретима и потезима на мечевима, који су често коментарисани у дневној штампи као један од разлога због којих је она најбољи репрезентер ове игре. Оно што је за њу специфично јесте да је била чланица Сокола и бавила се идругим спортовима, али је само хазену играла такмичарси. Поред тога што је у Соколској дружини била у гимнастичкој секцији, тренирала је и тенис, и скијање, као и клизањем. За хазену се одлучила јер јој је тренер Чех Стањек предложио да са својим пријатељицама оснује хазена дружину. Тако су она и горе поменуте хазенашице биле једне од првих оснивача хазена тима. Она је такође наступала за репрезентацију града и државе али је већ 1924. године престала да се бави хазеном када је завршила школу и када се удала.¹⁴⁰

Један од примера да су се сестре обично бавиле истим спортом и да су биле чланице истог клуба јесте прича о Десанки Поповић Обрадовић и Софији Поповић Петровић. Њих две су наступале за тим БСК-а од самог почетка и оснивања клуба 1921. године. Десанка је била старија и за БСК је играла у два наврата прво о д 1921. па до 1926. године, а затим од 1929. године па до 1933. године. Играла је у нападу и за њу се говорило да је један од најбољих нападача које има хазена секција БСК-а. За овај тим је наступила

---

¹³⁸ Музеј спорта и физичког васпитања, документ бр. 6730.

¹³⁹ Arhiv I muzej fizičke kulture Srbije, *Sto biografija*, Sveska 3, Beograd 1974, str. 193.

¹⁴⁰ Arhiv I muzej fizičke kulture Srbije, *Sto biografija*, Sveska 3, Beograd 1974, str. 190.

63 пута и дала је 308 голова, док је боје репрезентације Краљевине Југославије носила шест пута. За њу се говорило да је један од најспремнијих и најјачих женских спортиста у Краљевини Југославији што показују и њени успеси у атлетским дисциплинама скок у даљ и трчање на 60 метара којима се бавила поред играња хазене.¹⁴¹ Њена млађа сестра Софија је можда имала и најдужи стаж као хазенашица јер је за БСК играла од 1921. до 1937. године. За то време одиграла је чак 157 утакмица за клуб и по пет за репрезентацију Краљевине Југославије и Београда. Она је у свим новинским чланцима била приказана као веома физички јака и надмоћна играчица али са друге стране неко ко је увек играо фер, што је за хазену било веома важно, јер се о томе често писало у извештајима са утакмица.¹⁴²

Оно што је специфично јесте да је број одиграних утакмица ових играчица заправо био веома велик јер је број хазена утакмица у Краљевини био далеко мањи него на пример број фудбалских утакмица.

Што се тиче тенисерки, ниједна тенисерка из Београда није имала веће успехе, што на државним што на међународном нивоу. Тек 1938. су се на трећем и четвртном месту ранг листе Краљевине Југославије нашле Марта Анђелковић и Сека Јовановић.¹⁴³ Пре тога и током двадесетих и тридесетих година примат у женском али и у мушком тенису држали су чланови загребачких тенис клубова. Ово се може објаснити тиме што је у Београду постојало мање клубова, а и тако што је тенис прво постао популаран у Хрватској још за време Аустро-Угарске монархије под чијом владавином је била територија Хрватске. Такође седиште Тениског савеза Југославије био је баш у Загребу па постоји могућност да су ти клубови имали више средстава за своје играче. Тенисерка која је обележила међуратну епоху у Краљевини Југославији сигурно је била Мира Вирт. Она је била сестра првог југословенског првака у тенису Николе Антолковића.¹⁴⁴ Била је најбоља тенисерка Краљевине Југославије током двадесетих година двадесетог века. Првак Југословенског тениског првенства била је 1921, 1922, 1924 и 1926. године. Такође је била првак у конкуренцији парова 1924. са Маром Пелеш, 1926. и 1930. године са

---

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² Arhiv I muzej fizičke kulture Srbije, *Sto biografija*, Sveska 3, Beograd 1974, str. 191.

¹⁴³ F. Kramer, *Nav. delo*, Zagreb, str 234-236.

¹⁴⁴ Isto, str. 215.

Властом Гостишом и 1928. године са Бокур.¹⁴⁵ Што се тиче конкуренције мешовитог дубла ту је увек наступала са својим братом Николом. Битно је међутим напоменути да је једина жена која је Краљевину Југославију у тенису представљала на Балканским играма 1932. године. Била је удата за Хинка Вирта, који је по струци био правник али је остао запамћен више по томе што је био талентовани спортиста, који се бавио највише тенисом и фудбалом, и спортски функционер у спортским савезима у Загребу. Они су имали сина Младена Вирта који је био такође тенисер. Она је остала упамћена по томе што је била тенисерка са најбољом техником за то време, а стручњаци који су видели њену игру говорили су да је била једина тенисерка која је играла оштар и брз тенис, али да ни једна тенисерка тог времена није пратила њен узор, па није имала релевантног противника и била је најбоља играчица тог времена.¹⁴⁶

Током тридесетих година када је Мира престала да игра, у југословенском тенису доминирала је Власта Гостиша која је освајала државна првенства у периоду од 1930. до 1934. године, затим су се Алиса Флоријан и Хела Ковач на врху табеле смењивале све до почетка Другог светског рата. Ове играчице су припадале или Атлетском тенис клубу из Загреба или Загребачком тенис клубу и то су били најјачи тенис клубови у целој Краљевини Југославији.¹⁴⁷

Нажалост услед мањка извора и информација није могуће у потпуности реконструисати слику о томе да ли је друштвени статус стриктно одређвао којим спортом ће се нека девојачка бавити. Такође не може се тачно закључити којим су друштвеним слојевима припадале ове спортисткиње, али се могу ухватити неке константе које се појављују. Наиме за већину хазенашица се зна да су запослене, а за неке се зна и која им је примарна струка. Са друге стране сигурно је да су биле веома образоване и да су биле у току са захтевима женских покрета, јер је тренд додавања мужевљевог презимена на девојачко био нов не само у Краљевини Југославији, него и у Европи. Такође кад се погледа какав је однос државе према једнима и другима и када се узме у обзир то да је краљевска породица чест посетилац на тениским мечевима, може се доћи до следећег закључка. Самим тим што је тенис већ дуго постојао на тлу Краљевине и што је био везиван директно за краљевску породицу могуће је да су се тенисом бавили неки слојеви

---

¹⁴⁵ Enciklopedija fizičke kulture, 2 P-Ž, Zagreb 1977, str. 498.

¹⁴⁶ F. Kramer, *Nav. delo*, Zagreb, str. 215.

¹⁴⁷ F. Kramer, *Nav. delo*, Zagreb, str 234-236.

друштва који су припадали старим богатим и угледним породицама у Београду. Са друге стране хазеном су се вероватно бавиле девојке које су припадале некој вишој средњој класи друштва.

3.3. Спортски успеси хазенашица и тенисерки

Током тридесетих година спорт је достигао свој врхунац у Краљевини Југославији и забележени су запажени резултати југословенских спортиста на међународној сцени. Када се посматрају хазена и тенис, једно је сигурно, хазенашице су имале више медијске пажње од тенисерки, када се гледа дневна штампа и када се прати број гледалаца на теренима. То је вероватно било тако јер је мањи број клубова у Краљевини Југославији, а пре свега у Београду, на којем је фокус истраживања, заправо имао активне женске тенисере који би приређивали атрактивне мечеве. Хазена је са друге стране имала велику популарност која је датитала од почетка популаризације овог спорта то јест још од почетка двадесетих година. Још током двадесетих година постоје извори који говоре о томе да је најпопуларнијим мечевима хазене било и до три хиљаде гледалаца. Може се предпоставити да је у самом почетку то било јер је већина хазена утакмица играно као предигра фудбалских првенствених утакмица, а фудбал је уживао велику популарност у Београду. Две најбоље хазена секције биле су из огранака Београдског спортског клуба и Спортског клуба Југославије и током тридесетих година ова два клуба су и даље била најбоља у Београду и целом Источном хазена подсавезу. Међутим Конкордија, клуб из Загреб је увек освајао државна првенства и могло би се рећи да је био најуспешнији у Краљевини Југославији.

Оно што је током тридесетих бацило сенку на хазена клубове јесте лоше стање у овом спорту. У новинама се често може наићи на текстове који говоре о томе како је стање у овом спорту лоше, да нема подмлатка, да хазенашице не тренирају и да је клубова све мање. Током тридесетих година број хазена клубова у Источном хазена подсавезу се смањио са 32¹⁴⁸ на 9 клубова¹⁴⁹¹⁵⁰. Утакмица је било све мање, а интресовање девојака

¹⁴⁸ „Службено из ИХП“, *Време*, 29. јануар 1930, стр. 8.

¹⁴⁹ „Опадање хазене“, *Правда*, 6. октобар 1937, стр. 27.

¹⁵⁰ У фонду Министарства физичког васпитања народа, у фасцикли број 35 постоји документ који нема регистарски број нити годину издавања. Наиме то је документ који ипак потврђује да је хазена била у

скоро да није постојало тако да се могу наћи обавештења у којима клубови зову своје играчице на тренинге и да уколико не дођу морају се суочити са новчаном казном.¹⁵¹ Из тога се види да је ситуација у клубовима била заиста тешка. Такође један од разлога пропадања овог спорта може бити и економска криза са којом се држава сусрела почетком тридесетих. Наиме нису само хазена секције биле у финансијским проблемима, што се може видети на примеру фудбалске репрезентације Краљевине Југославије која је једва отишла на светско првенство у Монтевидеу. Сличан проблем имале су хазенашице приликом одласка на Светске женске игре и то два пута 1930. и 1934. године.

Када се сагледа целокупна историја хазене у Краљевини Југославији може се слободно рећи да је највећи успех начињен баш у оном тренутку када је хазенски спорт био у највећој кризи. Наиме 1930. година је била веома успешна за југословенски спорт и остала је упамћена по великом фудбалском успеху Краљевине Југославије. Југословенски фудбалери су стигли до полуфинала на светском првенству у Монтевидеу и забележили највећи успех југословенског фудбала, али то није био једини светски успех. Исте године југословенске хазенашице су освојиле друго место у хазени на Светским играма за жене и тиме су оствариле највећи успех у овом спорту на нивоу репрезентације. Још у августу 1930. године направљен је списак девојака које иду на игре, међутим Београдски хазена савез није био обавештен о томе, већ је наредба дошла из Југословенског хазена савеза.¹⁵² Тада је сукоб између ова два савеза био на врхунцу, пре свега због затегнутих односа између Загреба и Београда након атентата у скупштини и увођења диктатуре. Упркос свему томе тридесет девојака, упркос лошој форми отишло је на те игре у Праг. Ове девојке се нису само такмичиле у хазени, било је ту и атлетских дисциплина али ни у једној нису имале успехе као у овом тимском спорту. Финална утакмица је одиграна деветог септембра 1930. године у Прагу, а у финалном окршају су играле против домаће екипе из Чешке. Репрезентација Југославије је изгубила тај меч, али београдска штампа није ову утакмицу схватила као пораз. Говорило се само о доброј игри југословенских играчица и о томе како има наде за хазенски спорт.¹⁵³

опадању, јер је на њему списак клубова у Београдском савезу за сваки спорт, а број хазена клубова који су постојали по овој статистици је био 9.

¹⁵¹ „СЛУЖБЕНО ИЗ СК ЈУГОСЛАВИЈЕ“, *Време*, 23. децембар 1936, стр. 11.

¹⁵² „Југославија шаље 30 дама на женску олимпијаду у Прагу“, *Време*, 11. август 1930, стр. 6.

¹⁵³ „Чехословачка хазена победила Југославију 8:5 у Прагу“, *Време*, 10. септембар 1930, стр. 8.

Поред проблема у самом савезу и свађе између Београда и Загреба, одлазак хазенашица је зависио и од финансијских средстава. Да би хазенашице добиле дресове морао је да се умеша Југословенски ногометни савез, који је хазенашицама дао дресове које су фудбалери носили на првенству у Монтевидеу.¹⁵⁴ Што се тиче финансирања самог пута и смештаја на играма извор прихода није познат, али може се претпоставити да је можда било неких добровољних прилога функционера или добротвора, а постоји могућност да су играчице самостално финансирале своје путовање.

Када се говори о Мондијалу и о Светским играма за жене из 1930. године, занимљиво је споменути следећи феномен. Наиме ФИФА је одлучила да се на Светском првенству одигра једна утакмица хазене између репрезентација Јужне и Северне Америке. Као судија је позван хазенски судија из Београда Милан Николић, који је важио за једног од најбољих судија у Краљевини Југославији.¹⁵⁵ Нажалост о тој утакмици нема више информација, осим најаве, али може да се закључи следеће. За развитак хазенског спорта у Краљевини Југославији знали су чак и представници ФИФЕ, стога је и позван судија из Београда иако је спорт настао у Чешкој. Такође постоји могућност да су само позвали судију из земље која ће бити учесник на Мондијалу, а у којој је овај спорт популаран и масован.

У наредне три године радило се на побољшању ситуације у Југословенском хазена подсавезу. Пре свега се радило на томе да дође до помирења подсавеза и да се устали одржавање државног првенства. Наиме још 1929. године ситуација у Југословенском хазена савезу није била добра, а борбе у савезу су завршене тек 1933. године када је донета одлука да се оснује Савез за женске спортове и да се ситуација у Југословенском хазена подсавезу врати на стање од пре 1929. године.¹⁵⁶ С обзиром да су ово биле три године превирања у управи савеза, није се много бринуло о самим играчицама и даљем развијању овог спорта. Било је неколико пропагандних утакмица, првенства су се одржавала, али квалитет није био на старом нивоу. У текстовима о хазенским утакмицама би обично коментари били: „лоша утакмица“, „слаба форма хазенашица“, „груба и неквалитетна игра“. Ово сведочи о томе да је ситуација заиста била лоша а све то је највише штетило самим играчицама и њиховом напредовању.

---

¹⁵⁴ „Службено из Југословенског ногометног савеза“, *Време*, 3. септембар 1930, стр. 6.

¹⁵⁵ „Милан Николић у Монтевидеу“, *Време*, 1. април 1930, стр. 8.

¹⁵⁶ „ЗВАНИЧНО“ *Правда*, 28. мај 1933, стр. 17.

Други велики успех хазенског спорта био је на Четвртим Женским играма у Лондону августа 1934. године када су хазенашице освојиле прво место у овом спорту. Такође ово је засигурно највећи успех југословенских хазенашица, али се може сматрати и једним од највећих успеха југословенског спорта у међуратном периоду. Одлазак на ово првенство био је неизвеснији него четири године раније. С обзиром да је хазенски спорт био у кризи било је велико питање да ли ће репрезентација Југославије учествовати на овим играма, пошто поред финансијских проблема, у савезу су се још увек осећале последице сукоба, упркос званичном помирењу.

Међутим након званичног помирења унутар управе и одлуке да упркос лошој форми одлучено је да југословенске хазенашице иду на првенство и у априлу 1934. године су се после четири године поново сусреле репрезентације Београда и Загреба, како би се саставио списак играчица за првенство. Репрезентација Београда била је састављена од играчица из два најјача београдска клуба, док је репрезентацију Загреба представљао комплетан тим Конкордије.¹⁵⁷ Репрезентација Београда је тај меч изгубила, а селетор Балтазар Ивановић је желео да још једном види у каквој су форми београђанке па је у мају одиграна утакмица између А и Б тима Београда.¹⁵⁸ На крају ипак ни једна играчица из Београда није ишла на првенство. Нема докумената који би директно указао на разлог или дао објашњење зашто су првенство играле само хазенашице Конкордије, али може се предпоставити да је то због квалитета самих играчица, јер је то заиста био најуспешнији хазена клуб у Југославији.

Иако је репрезентација Краљевине Југославије добила позив на игре требало је проћи квалификациону утакмицу. Она је одиграна 9. јула 1934. године и репрезентација Југославије је савладала репрезентацију Пољске која је била фаворит у овој утакмици.¹⁵⁹ Након овога до игара је остало још месец дана током којих је одлазак ипак и даље био несигуран. Савез је био без новца, а играчице нису могле саме да приуште себи пут. Савез је тражио новац Министарству физичког васпитања народа и југословенском амбасадору у Лондону који су обећали да ће обезбедити средства.¹⁶⁰ Међутим, већ је био почетак августа 1934. године, а обећани новац није био уплаћен. Ипак новац је на крају добијен од

---

¹⁵⁷ „ХАЗЕНА“, *Правда*, 15. април 1934, стр. 15.

¹⁵⁸ „УТАКМИЦА А И Б ТИМА“, *Време*, 26. мај 1934, стр. 10.

¹⁵⁹ „Југославија на светском првенству“, *Правда*, 10. јул 1934, стр. 11.

¹⁶⁰ „Неизвесност одласка државне сепрезентације у Лондон“, *Правда*, 3. август 1934, стр. 12.

стране Југословенског женског савеза и хазенашице су отишле у Лондон. Тамо су одиграле утакмицу против фаворизоване Чехословачке и добиле су овај меч са резултатом 6:4.¹⁶¹

Захваљујући штампи и сећањима капитена репрезентације Злате Тонковић Цувај, може се створити слика о томе како је изгледао одлазак ових девојака на првенство у Лондон. Пре свега треба напоменути да је на пут пошло само седам играчица и вођа пута Теодор Фурман. Након повратка са првенства Злата Цувај је дала изјаву како играчице нису задовољне третманом и како је пут био веома напоран, а да су за два дана путовања од Загреба до Лондона имале два obroka а за то је осудила Југословенски хазена савез и вођу пута. Теодор Фурман је покушао да одговорност скине са себе тиме што је нагласио да је играчицама било напоменуто да морају саме да обезбеде храну за пут. Са друге стране недостатак новца за пут је оправдао тиме што новац који је требало да буде уплаћен од стране Министарства физичког васпитања народа, у потпуности изостао. Истакао је како је имао минимална средства која је обезбедио Југословенски хазена савез и да је имао потешкоћа на путу, али и да је обезбедио неколико obroka за хазенашице, али да му није јасно шта су оне желеле.¹⁶² Са друге стране сећања Злате Тонковић Цувај се не поклапају у потпуности са свиме што је рекао Теодор Фурман. Њено сећање на одлазак у Лондон је веома живописно упркос томе што је писано након више од тридесет година. Она је нагласила ако су оне знале да средстава нема и да су добиле наређење да понесу храну за пут, али да се она покварила услед топлог времена, а оно што им је остало није било довољно за оба дана. Такође је споменула да им је вођа пута обезбедио неколико obroka, као и да су некад саме платиле понеки чај, али да је све у Европи било толико скупо да су врло брзо остале без новца. Све до објављивања њених сећања о том првенству нигде у штампи која је писала о овом успеху није се могло прочитати ништа о ономе што је била позадина овог успеха. Наиме према њеном сведочењу, пут до Лондона је био веома напоран. Прво путовале су више од двадесет и четири сата возовима и то у купеима треће категорије који су имали само тврде и неудобне дрвене столице, затим су имале путовање бродом које већина играчица није најбоље поднела. Након четрдесет и осам сати веома напорног пута, исти дан су играле своју утакмицу са фаворизованом

---

¹⁶¹ „Седам првакиња света“, *Правда*, 12. август 1934, стр. 12.

¹⁶² „Какав је био пут хазена репрезентације у Лондон“, *Правда*, 24. август 1934, стр. 11.

Чешком која је матична земља хазенског спорта, док су Чехиње већ неколико дана биле у Лондону како би се навикле на терен и околину. Али су упркос свему томе југословенске хазенашице успеле да се изборе и да донесу златну медаљу за Краљевину Југославију.¹⁶³

Оно што је сигурно јесте да су југословенске хазенашице имале много потешкоћа што пре, што током пута у Лондон. Иако су извори који говоре о овом догађају, претежно секундарни, то јест о овом догађају се највише сазнаје из штампе и сећања самих учесника, једно је сигурно а то је да су ове девојке оствариле огроман успех упркос свим недаћама које су имале, што само показује њихов квалитет. Када се све ово узме у обзир једно је сигурно, а то је да су тада заслужиле да се више пажње усмери на њих, а не да се хазенски спорт у потпуности после оваквог успеха запостави и да се временом заборави на ове врхунске спортисткиње.

Што се тиче тениса ситуација је била другачија. Тенисерке из Краљевине Југославије нису имале нека већа спортска достигнућа. Оне су се претежно тенисом заиста бавиле рекреативно. Такође током међуратног периода у Европи се није играо Фед куп, то јест није постојало женско тениско такмичење на репрезентативном нивоу. Као највећи успех југословенског тениса уопште у међуратном периоду може се сматрати успех Дејвис куп репрезентације. Наиме 1939. године Дејвис куп репрезентација је остварила највећи успех у југословенском тенису до тад, а то је освајање европске зоне Дејвис купа.¹⁶⁴ О женским турнирима су документи веома оскудни. Обично би се само навело ко је играо и који био крајњи резултат, и даље информације о мечу или играчицама нису давале. Међутим постојало је државно првенство у тенису, као и неколико важних турнира као што је онај на Бледу, највећи тениски турнир у Краљевини. Као што је већ речено није било женских тенисера, поготово у Београду, које су бележиле неке запаженије резултате. Тенис у Краљевини Југославији је више и даље био на нивоу рекреативног спорта и забаве за више друштвене слојеве. Било је неколико тенисерки које су обележиле овај међуратни период али су ти успеси били само у оквиру државног првенства, а и тенисерке из Београда су биле у сенци оних из Загреба.

Репрезентативке југословенске хазене су успеле да остваре огромне успехе на Женским играма 1930. и 1934. године. Упркос томе хазенски спорт је био у константном

---

¹⁶³ *Povjest sporta, Zlata Cuvaj: Uspomene igracice Jugoslavije sa svjetskog prvenstva u Londonu 1934. godine*, Zagreb 1971, sveska broj 5, str. 429-440.

¹⁶⁴ Ч. Шкорић, *Нав. дело*, Београд 2012, стр. 47.

опадању. Поготово након 1934. године скоро да се не може прочитати текст који говори о некој хазенској првенственој утакмици, али је све више текстова са насловима „Хазена на умору“, „Хазена у опадању“, „Криза хазенског спорта“.¹⁶⁵ Главни разлог за све то су били недостатак финансија и стручног кадра, као и подмлатка који би унео свежину. Са друге стране, тенис сигурно не замире као спорт јер се крајем тридесетих година у Београду оснивају нови клубови. Такође ту су донације вероватно долазиле и из краљевске породице пошто је краљица Марија била чест гост на тениским мечевима све до избијања Другог светског рата. И онда се долази у ситуацију да тениски клубови имају терене по угледу на Велику Британију иако су резултати у овом спорту слабо запажени, док за хазену нема средстава да се сагради терен иако је то спорт који је Краљевини Југославији донео титулу светског првака. Било како било, за београдску хазену друга половина тридесетих представља суноврат овог спорта. Интресовање за њу нестаје иако је била популарна скоро као фудбал. Може се рећи да јавност жели да се ствари промене, јер је у свим горе поменутих текстовима изражено жаљење због пропадања овог „лепог женског спорта“, али упркос свему томе тешка финансијска ситуација и све већи пробој рукомета недозвољавају да се прилике у овом спорту побољшају.

3.4. Спортска мода

Двадесете и тридесете године двадесетог века сматране су периодом који је у модној индустрији направио највећу револуцију. Када се погледа и упореди мода са краја деветнаестог века и она која је овладала Европом након Првог светског рата види се велика промена која је условљена, како променом односа према женском телу, тако и у промени схватања женске улоге у друштву и јавном животу.

Крај деветнаестог века обележиле су дуге балске хаљине са много волана, подсукњи, неудобног корсета, које су раскош женских облика пре свега попрсија отварале само у својим вечерњим моделима. Већ почетком двадесетог века неки креатори, пре свега у Паризу, одбацују старе раскошне моделе хаљина и праве неке креације које прате

---

¹⁶⁵ Ово су најчешћи наслови текстова који су написани о хазени у дневним новинама *Правда*, у периоду од 1936. до 1941. године.

природну линију тела, без додатних подсукњи и неудобних мидера и фишбајна.¹⁶⁶ Права модна револуција креће током Првог светског рата, када су жене биле приморане да се баве мушким пословима који су захтевали слободу покрета тела и мање времена за облачење.¹⁶⁷ Мода постаје све једноставнија да би у међуратном периоду дошло до потпуне револуције и развијања нових стилова.

Како након рата, када креће експлозија женског активизма и јака борба за изјадначавање са мушкарцима, жене добијају све више простора у јавном животу и мења се општи поглед на појам женствености тако да настаје и правац у моди који се зове *гарсон* стил. Он свој врхунац доживљава средином двадесетих година двадесетог века. Жене тада носе једноставне сукње равног кроја које сежу до испод колена, али не прелазе половину листова.¹⁶⁸ Кошуље су једноставне од природних материјала, а кравата постаје све чешћи модни детаљ чак и међу женском популацијом. Такође класично одело, које подразумева ношење панталона и сакоа, постаје доступно и за жене.¹⁶⁹ Потпуно се одбацују неудобни мидери, наглашавање струка и покривеност тела. Ово је била одећа за дневне активности, посао, шетњу или бављење спортом. Вечерње тоалете су биле мало раскошније, али исто тако ослобађале су тело и нису гушиле женску фигуру. Један од разлога за упрошћавање свечаних вечерњих тоалета био је тај што су вечерње забаве добиле нови карактер услед нових музичких праваца који су захтевали много енергичније плесање, од онога што је било раније, тако да одећа није смела да спутава слободу покрета.¹⁷⁰ Такође најмодернија фризура била је *бубиконф*, кратка коса постала је незаобилазни модни тренд.

Женска мода двадесетих била је нешто потпуно другачије у односу на оно што су били ранији трендови. Може се слободно рећи да се женска борба за равноправност водила и на пољу моде. Исто тако може се рећи да су жене на овом пољу успеле да се изједначе, а један од показатеља могао би да буде тај да су кројачи мушких одела имали много више посла јер су жене израђивале своју одећу код мушких кројача који су били бољи у шивењу одеће *гарсон* стила.¹⁷¹

---

¹⁶⁶ B. Popović, *Nav. delo*, str. 19.

¹⁶⁷ C. Buckley, H. Fawcett, *Fashioning and Feminine*, London, 2002, str. 58.

¹⁶⁸ B. Popović, *Nav. delo*, str. 28.

¹⁶⁹ *Isto*, str. 30.

¹⁷⁰ *Isto*, str. 32.

¹⁷¹ C. Buckley, H. Fawcett, *Nav. delo*, str. 91.

Међутим већ тридесетих година креће да се одбацује овај бунт и креатори се мало враћају на оне моделе који су чинили да жена опет буде женствена. Мидери поново постају модерни, али овај пут су у питању они прављени од природних материјала који ће више вршити функцију доњег веша него што ће служити за обликовање фигуре.¹⁷² Одећа почиње да прати линију тела, више није равнoг једноставног кроја и напушта се *гарсон* стил одевања. Боје су све заступљеније и креатори одбацују црне и сиве нијансе одеће. Чак и обућа мења свој изглед тако што се све више обраћа пажња на детаље, украсе и боје него на класичан модел. Такође сукња се продужава, али само позади, док панталоне више нису равнoг, мушког кроја, већ се шире од колена на доле и добијају непознатљиви облик звонцара, који је на моменте био веома модеран током читавог двадесетог века.¹⁷³ Са продужавањем хаљине следи и промена дужине косе. Тридесетих постаје много модернија коса до рамена, али ипак и даље стилизована тако да се подигне како би лице било отвореније.

Један од неизоставних модних детаља поред торбице шешира или накита биле су чарапе. О изгледу чарапа почело је да се води рачуна са скраћивањем дужине сукње. Од најлон чарапа које су скоро биле невидљиве, до тамних, са ручним радом и веома лепим украсом, постале су неизоставни одевни предмет дама у међуратном периоду¹⁷⁴

. Ово су биле неке од главних одлика моде двадесетих и тридесетих година прошлог века. Оно што је битно јесте да се модни трендови који су настајали пре свега у модним салоним Париза, затим Лондона и Берлина врло брзо проналазили свој пут до Београда и његових становника. Женски часописи су посвећивали много пажње модним страницама и до детаља су преносили западноевропске трендове, а кројачи и модне занатлије у Београду су ишли у корак са тим иновацијама.

---

¹⁷² В. Поповић, *Nav. delo*, стр. 41.

¹⁷³ *Isto*, стр. 45.

¹⁷⁴ *Isto*, стр. 32.

Спортска опрема за хазенашице и тенисерке

Као што је већ поменуто спорт је заузео веома битно место у свакодневном животу европског човека. С обзиром да је ова активност захтевала слободу и брзину покрета, није ни чудно што је спортска одећа била једноставна. Могло би се рећи да су спортскиње приликом одабира одеће за тренирање пратиле модне трендове у смислу материјала, боја и донекле кроја, али је ипак та одећа била још једноставнија и оскуднија од оне која је била намењена за свакодневне активности.¹⁷⁵ Поред одеће која је дизајнирана за бављење спортом, у часописима се често може видети препорука за одећу коју су даме носиле приликом одласка на спортске приредбе, исто као што се, на пример, моги видети препоруке за тоалете погодне за одлазак у позориште.¹⁷⁶ Спортска дешавања попут коњичких трка, голфа или тениса, била су веома популарна међу људима који су били припадници виших друштвених класа. Тако да се може рећи да су даме, које су посећивале те манифестације, морале да буду обучене по последњој моди, стога не чуди зашто су постојали посебни модели и одевне комбинације предвиђене баш за ова дешавања.¹⁷⁷

Што се тиче Европе, још почетком двадесетог века отварају се салони који су правили и дизајнирали спортску одећу. То заиста није било необично јер су се спортом пре свега бавили припадници виших друштвених слојева и то јахањем, тенисом или голфом. Тако се у новинама може наићи на огласе који говоре о томе где је могла да се купи одећа за спортове, као и на текстове о томе који су нови модни трендови везани за спортску одећу. Специфично је да су се овим спортовима бавиле и даме тако да су се подједнако правили и мушки и женски модели.¹⁷⁸

Што се тиче конкретно опреме за тенис и хазену, она је истражена најпре на основу огласа у новинама, фотографија и чланака из новина. Када се упореде креације ових спортскиња са одећом која је била дизајнирана по најновијим модним трендовима за то

---

¹⁷⁵ Ово је лично запажање приликом анализе и посматрања фотографија тенисерки и хазенашица које су настале у међуратном периоду и упоређивање са фотографијама и нацртима креација које су биле актуелне у том периоду.

¹⁷⁶ *Жена и свет*, бр. 6, година 1934, стр. 42.

¹⁷⁷ В. Поповић, *Nav. delo*, стр. 41.

¹⁷⁸ *Isto*, стр. 25.

време, може се приметити да је и спортска одећа мењала свој изглед у складу са новим модним иновацијама.

Оно што је била прва заједничка компонента која је повезала дресове једних и других, била је та да су оба спорта подразумевала да играчице носе сукње, али је и ту долазило до неких изузетака. Сукње за тенисерке биле су приближније оним моделима који су били популарни и у свакодневной дневној рутини. Током двадесетих година тениска сукња је била средње дужине отприлике од испод колена, па до изнад чланака.¹⁷⁹ Тридесетих година су тенисерке понекад носиле сукње и до пола бутина, испод којих је био шортс. Такође када су плисиране сукње постале један од модних трендова међуратног периода може се приметити да су поједине тенисерке носиле и такве сукње.¹⁸⁰ Оне су претежно биле од памука, а понекад и од свиле, док би у хладнијим месецима носиле сукње од топлијих материјала као што је вуна. Што се тиче хазенашица њихове сукње су биле једноставније и доста краће. Још од самих почетака овог спорта, то јест од почетка двадесетих па све до Другог светског рата хазенашке сукње нису мењале много свој изглед.¹⁸¹ Обично су биле до половине бутина, ниског струка и шириле су се како би што мање сметале девојкама приликом трчања.¹⁸² Међутим има примера, то јест неколико фотографија, који показују да су хазенашице носиле и шортсеве,¹⁸³ али ти примери су били веома ретки, али и то је био доказ да је после ношења панталона код жена прихваћено и да носе шортсеве.

Што се тиче горњег дела дреса и они су се међусобно разликовали. Тенисерке су обично носиле једноставне мајице на кратке рукаве, док је било много ређе да се наиђе на сликама да су неке од њих носиле мајице без рукава. Такође током хладних дана тенисерке су обично носиле блузе или кошуље дугих рукава, али и прслукe без рукава, преко мајица.¹⁸⁴ Што се тиче хазенашица њихов горњи део дреса је такође био једноставан, може се слободно рећи још једноставнији од оних које су носиле тенисерке. Док би тенисерке имале по неки украс на својим блузама,¹⁸⁵ некад чак и брош, хазенашице

---

¹⁷⁹ „ТЕНИС“, *Време*, 20. мај 1930, стр. 6.

¹⁸⁰ *Први Југословенски спортски алмахах*, Београд, 1931, стр. 137.

¹⁸¹ Изглед хазенашких сукњи је реконструисан упоређивањем фотографија из албума 1, 2 и 3 из архиве Музеја за спорт и физичко васпитање.

¹⁸² Ralph Hoke, *HAZENA. Trening, tehnika i pravila igre s 26 slika*, Zagreb 1924, str. 30.

¹⁸³ Музеј за спорт и физичко васпитање, документ бр. 3228.

¹⁸⁴ F. Kramer, *Nav. delo*, Zagreb, str 219.

¹⁸⁵ *Isto*, str. 30.

су носиле најобичније блузе на кратке рукаве, једноставног кроја, осим када би било хладно, тада би носиле блузе дугих рукава.¹⁸⁶ Крајем тридесетих, на неким фотографијама, биле су хазенашице које су имале и мајице без рукава, али то су бли баш ретки примери.¹⁸⁷

Што се тиче боје и квалитета материјала, ту је такође било разлика. Тенис се другачије назива и „бели спорт“ тако да је јасно да је опрема тенисерки увек била беле боје. Са друге стране код хазенашица то није била пракса. Код њих је било најбитније да оне буду исто обучене, то јест да играчице једног тима, осим вратарице, имају идентичну опрему.¹⁸⁸ Сукње су им обично биле беле или црне, а мајице су биле најразличитијих боја. Поготово тридесетих година појављују се примери где хазенашице носе дресове у бојама свог клуба и да на мајицама имају пришивене грбове. Као што је речено вратарице су имале другачије дресове. Некада би им се разликовала само боја мајице,¹⁸⁹ а некада би и сукња била друге боје,¹⁹⁰ за то није било правила, али је мајица стриктно морала да се разликује, док за сукњу то правило није важило.

Што се материјала тиче, опрема хазенашица је претежно била памучна или вунена, док су тенисерке некада носиле и дресове финијих материјала као што су свила и лан. Обавезан детаљ и тенисерки и хазенашица биле су чарапе, које су обично биле беле и до изнад чланака. Хазенашице су некада носиле и неку врсту штитника преко цеваница вероватно да би ублажиле јачину удараца које би добијале приликом контакт игре током меча.¹⁹¹

Такође неизоставан део опреме биле су и спортске ципеле. Оне су обично биле црне или тамне браон, али су поједине тенисерке имале обућу израђену у белој боји и израђиване су од чисте коже како би спортисткињама кретање било пријатно. Тенисерке су обично носиле плитке ципеле,¹⁹² док су хазенашице имале сличну обућу као фудбалери али су њухове спортске ципеле биле дубље и прелазиле су преко чланака како би биле заштићене од повреда.¹⁹³ Такође многе спортисткиње су носиле траке за косу како им коса не би сметала током игре, јер иако је већина њих имала кратку бубикоф фризуру, морале

---

¹⁸⁶ Ralph Hoke, *Nav. delo*, Zagreb 1924, str. 32.

¹⁸⁷ *Први југословенски спортски алмахах*, Београд, 1931, стр. 127.

¹⁸⁸ Ralph Hoke, *Nav. delo*, Zagreb 1924, str. 31.

¹⁸⁹ Музеј за спорт и физичко васпитање, документ бр. 3207.

¹⁹⁰ Музеј за спорт и физичко васпитање, документ бр. 3211.

¹⁹¹ Ralph Hoke, *Nav. delo*, Zagreb 1924, str. 31.

¹⁹² Ч. Шкорић, *Тенис без граница*, Београд 2012, стр. 47.

¹⁹³ Ralph Hoke, *Nav. delo*, Zagreb 1924, str. 31.

су да покупе косу и у потпуности је склоне са лица.¹⁹⁴ Ово је била њихова опрема коју су носиле на теренима. Према неким фотографијама ових спортисткиња које постоје, а нису снимљене на теренима, може се видети да су заправо у приватном животу пратиле модне трендове и да се њихове одевне комбинације нису ништа одступале од актуелних модних трендова.

Нажалост нигде не постоје подаци о томе колико је ова опрема коштала нити где су је набављале, осим за пример када су хазенашице носиле мушке дресове на првенство 1930. године. Када се сагледа то да је тениска опрема била компликованијег кроја, израђена од квалитетних материјала, да се састојала од више одевних предмета, може се претпоставити да је самим тим било скупље набавити ову опрему него ону за хазену. С обзром да се не зна да ли су опрему куповали, савези, клубови или пак играчи могуће је да се постави хипотеза за чије је доказивање потребно више извора.

Наиме, ако је савез био тај који је финансирао опрему за спортисте онда је сигурно да су тениски клубови добијали више новца од државе или су имали неке врсте донација. Са друге стране се за хазенске клубове може рећи да је ситуација обрнута. Опет ако су играчице саме набављале опрему онда постоји могућност да су тенисерке биле из богатијих породица. На крају ипак може да се каже да опрема више говори о самом спорту, а не о играчицама. Било је речи о томе како су се у Београду у то време пратили европски трендови кад је опрема у питању и онда је можда све то само било модерно и није много зависило од друштвеног статуса спортисткиње.

---

¹⁹⁴ Фотографије из *Првог југословенског спортског алманаха* (1931) и збирке фотографија Музеја спорта и физичког васпитања.

4. Однос јавности према спорту, хазенашицама и тенисеркама

4.1. Да ли је и колико бављење спортом штетно за жене?

Расправе о корисности спорта трају од оног тренутка када он постаје масовно популаран међу људима. Припадници високих друштвених слојева су одувек уживали у неким видовима спортских дешавања, да ли као посматрачи или као неко ко се бави спортом. Ови друштвени слојеви су се обично бавили следећим физичким активностима: шетња, јахање или стрелаштво, а тога су били свесни и у међуратном периоду.¹⁹⁵ Модерни спортови који су данас популарни у свету, добили су свој садашњи изглед током двадесетог века, а корени појединих спортова вуку још из ранијих периода. Једно је сигурно нису се сви спортови развијали истом брзином у исто време нити су сви уживали исту популарност у одређеном временском периоду, али је несумњиво да је популарност спорта као професије или вида рекреације, или хобија вртоглаво расла у периоду од краја Првог светског рата па до почетка Другог светског рата.¹⁹⁶ Ово се пре свега може приметити на примеру Олимпијских игара које су из године у годину привлачиле све више пажње, да би игре у Берлину 1936. године пре свега привукле пажњу због целе ситуације са Цесијем Овенсом, а затим и због фантастичних резултата и бројности учесника

Још од античког периода спорт је био доступан за припаднике мушког пола, док је то било веома неуобичајена активност којом су се жене бавиле. Први разлог за то је био обнаженост тела коју је спорт захтевао и та чињеница да би једна дама могла својим физичким способностима да забавља публику, а тек онда се јављао проблем здравствене природе, а то је да спорт није здрав за жене.¹⁹⁷ Расправе о томе да ли је бављење спортом добро или не за жене трајало је цео двадесети век, а и дан данас се не слажу сви да жене могу да се баве спортом истим интензитетом као мушкарци. Вероватно је да се никад научници неће сложити око ове теорије, али једно је сигурно а то је да је умерена физичка активност сигурно веома корисна.

---

¹⁹⁵ *Први југословенски спортски алмахах*, Београд, 1931, стр. 3.

¹⁹⁶ Р. Marković, *Nav. delo*, str. 65-74.

¹⁹⁷ ur. Juhás Irina, *Nav. delo*, str. 30.

Конкретно када се све сагледа ситуација у друштву током прве половине двадесетог века, може се рећи да су животне навике у двадесетом веку биле потпуно промењене у односу на ранија времена. Уз напредак медицине, другачији начин живота, бригу о здрављу, телу и хигијени, довели су до тога да људи буду здравији и да имају квалитетнији живот, а и да се животни век знатно повећа. Промена начина живота и коришћења слободног времена пре свега се видела у томе што су људи све више времена проводили напољу на свежем ваздуху, у природи бавећи се најразличитијим активностима. Доктори почињу да препоручују људима да се што више крећу и да буду активни како би живели дуже и задржали свежину и јачину свог тела.

Такође баш у Краљевини Југославији где су се и даље борили са великим процентом неписмених људи, који немају ни основно образовање, покренута је иницијатива да се уведе физичко васпитање као један од обавезних предмета.¹⁹⁸ Разлози за то су и били пре свега здравствене природе јер се радило на томе да нација буде здрава, да деца немају проблема са костима и мишићима, а тада је већ било познато да физичка активност итекако има везе са мускулатуром и јачином тела. Са друге стране било је веома популарно да се млади и мушког и женског пола баве активностима у Соколским друштвима.¹⁹⁹

Када се сагледају прилике и постулати лепоте у првој половини двадесетог века није чудно што што су расправе о корисности спорта за жене биле жустре. Главни разлог који је навођен, због којег жене не би требало да се баве спортом, био је тај да није женствено да се њено тело превише развије и да постане мишићаво.²⁰⁰ Са друге стране контакт спортови попут фудбала сматрани су као веома штетни по женино здравље. Иако је контрола рађања била на високом нивоу у међуратном периоду и просечан број деце које су имале жене знатно је смањен у односу на претходне деценије, али и даље је мајчинство сматрано као најважнија улога за једну жену²⁰¹. Наиме постојала су истраживања и нагађања која су пре свега говорила о томе да приликом толиких удараца и грубе игре женама могу да страдају репродуктивни органи и да зато није баш пожељно да

---

¹⁹⁸ АЈ, 71, F-1-30, „Закон о увођењу обавезног физичког васпитања у школе“, 20. октобар 1933.

¹⁹⁹ АЈ, 71, F-1-15, „Закон о вежбаљима“, 20. јул 1934.

²⁰⁰ ur. Juhás Irina, *Nav. delo*, str. 33.

²⁰¹ P. Marković, *Nav. delo*, str. 58-59.

се оне баве на пример фудбалом.²⁰² Може се говорити како је друштво у међуратном периоду стварало нове идеале, нове породичне вредности, али ипак упркос свему томе и даље је било уобичајено да када се прича о жени заправо прича о њеној мајчинској улози.

Поред тога што су се бринули, пре свега о томе да жене не постану мушкобањасте и да спорт не утиче лоше на њихово репродуктивно и ментално здравље, негде је постојала и иницијатива о томе да оне нису способне за професионални спортски наступ и јавно такмичење. Међународни олимпијски комитет донео је одлуку да жене не могу бити учеснице на играма. Неколико спортских дисциплина је ипак могло да буде доступно женама, али само у мешовитој конкуренцији и то су пре свега били једриличарство и веслање. Борба између Олимпијског комитета и Женског савеза трајала је пуних четрдесет година, да би жене ипак на крају добиле право да се такмиче и то тек 1936. на играма у Берлину.²⁰³

Када се гледа однос државе и јавности према спорту уопште и у Краљевини Југославији онда је сигурно да би требало читати оно што је писано у Првом југословенском спортском алманаху. Наиме када се посматра дефиниција самог појма спорта постаје јасно да се на ову врсту активности гледало као на рекреацију која би се обављала у слободно време. Са друге стране то је била препоручљива рекреација поготово ако се изводи умерено и на свежем ваздуху.²⁰⁴

Бављење спортом се препоручује младима то јест деци од 6 до 12 година али славим интензитетом, само нека врста лагане гимнастике и шетње како би им мишићи били довољно да би држали кости и како би се тело правилно развијало. То је наиме све виђено у земљама западне Европе, у Америци и у Скандинавији где је обавезно да се свако дете бави спортом како би било здраво и способно и како би се развијало правилно. Као најважнији период приликом развијања навели су период од 12 до 16 године за дечаке и од 12 до 18 година за девојке. Напоменуто је да би тада физичка активност требало да буде најјача током живота, јер је то период када је људско тело у зениту своје снаге. Такође није се препоручивало да се људи након двадесете године баве спортом и физичким напором истим интензитетом као до тад. Оно што је било специфично јесте да

---

²⁰² “Жена и спорт“, *Правда*, 23. август 1932. стр 9.

²⁰³ ur. Juhás Irina, *Nav. delo*, str. 22.

²⁰⁴ *Први југословенски спортски алманах*, Београд, 1931, стр. 11.

су се препоручивали само неки спортови попут лаке атлетике, шетње и гимнастике која је била популарна у Соколским друштвима.²⁰⁵

Са друге стране занимљиво је што тадашњи стручњаци нису сматрали да спортиста не може бити успешан и физички јак, уколико нема „бистар ум“. Наиме наглашено је како су најбољи спортисти из Сједињених Америчких Држава, Енглеске, коју су називали колевком спорта, или Скандинавије заправо били или студенти или успешни интелектуалци.²⁰⁶ Стога се сматрало да велики спортски успеси не могу да се постигну уколико нема интелектуалног рада и да интелектуални развитак и умни рад морају да се развијају и негују упоредо са физичким и да се ни један аспект не може запоставити уколико неко жели да има успеха у животу. Такође у том периоду се сматрало да како би млади били здрави и успешни и како би држава имала напредан и здрав народ мора се радити на физичком васпитању деце. Стога је и дошло до иницијативе да се у основне школе уведе редовно физичко васпитање и да се поред интелектуалног напретка ради и на телесном усавршавању.²⁰⁷

Када се ради о физичкој активности жена једно је сигурно, а то је да држава ипак није сматрала физичку активност као нешто што би штетило девојкама уколико је умерено, напротив може само да користи. С обзиром да је уведено обавезно основно образовање за све без обзира на пол, онда би и ово увођење физичке наставе било једнако за оба пола јер нигде није наведено да је неко искључен. Оно што је наведено у алманаху за женско бављење спортом, а да се разликује за женски пол јесте да би жене требало да се баве најинтензивнијом физичком активношћу до 18. године и да приликом менструалног циклуса не би требало да се баве спортом. Наглашено је да би оне од 12 до 18 године пре свега требало да раде на јачању мишића стомака и леђа како би лакше подносиле порођај и како би им репродуктивни органи били заштићени. Такође наводили су да девојке које се баве физичким активностима имају мање болне или потпуно безболне циклусе. Такође истакнуто је да су за њих исто спортови попут лаке атлетике и неке корективне гимнастике и да би требало да се ипак клоне грубих спортова.²⁰⁸ Опет упркос томе што је спорт тако рећи био прихваћен као свакодневица чак и међу женским светом опет је

---

²⁰⁵ Исто, стр. 12-13.

²⁰⁶ Исто, стр. 56.

²⁰⁷ Исто, стр. 36.

²⁰⁸ Исто, стр. 14-15.

постојало то зазирање и страх да поједини фактори могу утицати на њихову репродуктивну вредност. Поред репродуктивних органа, здравље још једног дела женског тела било је од великог значаја, а то су груди, које су такође имале везе са мајчинском улогом. Подједнако лоше је сматрано за женско здравље и када би жене претерале са вежбањем и тиме прекриле мишићима²⁰⁹ своје попрсије и када би примиле ударац у груди.²¹⁰ Могуће је да је све то ипак имало више везе са очувањем женствености, а не са свешношћу да претерано мишићаве груди могу бити штетне по женино здравље, јер је сигурно да је женска лепота и грациозност у међуратном периоду била једна од главних адута код припадница лепшег пола.

4.2. Који спорт је кориснији за жене хазена или тенис?

Када се директно посмартају тенис и хазена једно је сигурно, а то је да мишљења нису била усаглашена. Са друге стране иако је хазена била популарнији спорт који је пратио већи број публике на свим спортским манифестацијама у Краљевини Југославији, у односу на тенис, могло би се рећи да је чешће стављана у ред непожељних спортова за жене него што су је тадашњи стручњаци препоручивали.

Један од спортских стручњака који је био изричит противник хазене био је и Бошко Симоновић,²¹¹ спортски стручњак и тренер фудбалске репрезентације, који је говорио како девојке које играју овај спорт могу да полуде и како ти ударци које добијају могу штетити њиховом менталном и физичком здрављу.²¹² Такође у неким текстовима се говорило да то једноставно није спорт за женску конституцију исто као и фудбал, а најжусрији је у овим осудама исто био Бошко Симоновић који је рекао како није природно да жена трчи, прима и задаје ударце и да се хазена заправо ни не разликује много од

---

²⁰⁹ ur. Juhas Irina, *Nav. delo*, str. 35.

²¹⁰ „Америчка пливачица о штетности спорта“, *Време*, 17. мај 1934, стр. 6.

²¹¹ Бошко Симоновић (12. фебруар 1898-5. август 1965) по професији архитекта, иако се никад није бавио тим послом, био је фудбалер, судија и селектор репрезентације Краљевине Југославије. Као играч, на позицији голмана играо је у тимовима *Српски мач* и *БСК*. Био је успешан и као судија и био је први који је судио неку међународну утакмицу (Букурешт-БСК). Судијским послом је престао да се бави када је повредио ногу на скијању, али је обављао неке функције у фудбалском савезу. Он је саставио репрезентацију која је на Светском првенству у Монтевидеу стигла до полуфинала. Бавио се и новинарским послом па је тако био уредник листа „Спортист“ и оснивач првог дневног спортског листа у Југославији „Спортски дневник“.

²¹² „ХАЗЕНА КАО ЖЕНСКИ СПОРТ“, *Време*, 25. април 1925, стр. 2.

фудбала. Са друге стране на тенис се гледало као на много пожељнији спорт за девојке. Главни разлог који је навођен пре свега јесте јер нема директног физичког контакта са противничким играчем. Друга ствар је била та да су покрети грациозни и да су истицали и неговали сву лепоту женског тела, а да су само такви покрети могли да извајају женско тело на онај начин на који би требало како би жена сачувала своју женственост и природну фигуру.²¹³ На сличан начин јавност се пре свега током двадесетих а након тога и тридесетих, али у мањој мери, односила према гимнастици.

Као главни проблем који је јавност имала са хазеном може се узети у обзир ио што је то био релативно млад и нов спорт, другачији од свих осталих на које су навикли. Наиме у природи је човека да осуђује и зазира од новотарија и од нечега што је скоро постало популарно. Тако се овај проблем са хазеном може упоредити са појавом нових врста плеса које су постале популарне у међуратном периоду. Може се приметити да се ни о новим плесовима није говорило потпуно позитивно. Текстови који су говорили о овим плесовима наводили би само последице које су могуће након играња, а оне су биле сличне као оне које су навођене у појединим текстовима везаним за хазену. Сличност између хазене и Ових врста плесова који су захтевали ношење високих потпетица и брзе окрете, била је следећа: „ова активност изазива мучнину, дезорјентисаност и вртоглавицу, а самим тим могућа су ментална оштећења“.²¹⁴ Постоји погућност да је одбојност према овим активностима заправо узрокована необавештеношћу и зазирањем од новог, него што се заправо и знало о штетним дејствима хазене и тениса.

Број текстова који о хазени говоре као о рђавом спорту смањује се временом да би крајем тридесетих постао један од најпожељнијих женских спортова. Тај период је обележило јавно пропагирање овог спорта, позиви младим девојкама да се баве овим спортом како би наставио да се развија у правом смеру.²¹⁵ Тако да се може рећи да је за хазену само требало мало времена да постане нешто „старо“ и нешто „традиционално“. Нажалост упркос свим овим напорима, након 1934. године и злата на играма, вртоглаво опада интресовање за хазену на опростору Краљевине Југославије. Све то било је узроковано пре свега лошом ситуацијом у савезу,²¹⁶ а затим и све већим пробојем

---

²¹³ „Женски спортови“, *Време*, 24. април 1931, стр. 6.

²¹⁴ „Најпопуларнији женски спортови“, *Време*, 23. април 1931. стр. 6.

²¹⁵ „Хазена изгубила наклоност“, *Време*, 3. новембар 1934, стр. 9.

²¹⁶ „Тешко стање у БХП“, *Правда*, 20. јул 1934, стр. 11.

дворанског, малог рукомета.²¹⁷ Доказ да је постојала жеља да се овај спорт одржи и да се избави из кризе, говоре многе пропагандне утакмице хазенских тимова БСК-а и СК Југославије по унутрашњости земље, као и стални позиви клубовима да помогну својим хазена секцијама, али нажалост чак ни то није уродило плодом. Такође то би могао да буде и показатељ да је хазена ипак прихваћена као користан спорт чим је постојала иницијатива за њеним ширењем и спречавањем пропадања овог спорта.

Са друге стране тенис је био познат и уобичајен спорт. За тенис се знало играо се у најелитнијим круговима друштва и био је главна занимација чак и краљевске породице у Великој Британији неколико векова уназад. У Првом југословенском спортском алманаху, било је доста речи о тенису. Пре свега је истицано како је то краљевски спорт који се играо на британском двору још у време Хенрија IV, да је због своје чистоте и грациозности назван и белим спортом, а да тај назив само говори о томе колико је овај спорт користан и добар за човека.²¹⁸ Такође је наведено како је тенис на простор Краљевине Југославије дошао посредством Аустро Угарске и да се овај спорт тренирао још крајем деветнаестог века. Тенис је још називан и спортом „југословенског великог пријатеља“, алудирајући на Велику Британију.²¹⁹ Љубав према тенису као спорту коју је јавност у Краљевини Југославији гајила, не мора да буде одатле што је то заиста био здрав спорт за развитак тела. Постоји могућност да је то све ипак било како би се одржали добри односи између две земље, а и Велика Британија као једна од најјачих и најугледнијих држава у Европи засигурно је била узор Краљевини Југославији у свим сегментима друштва.

Оно што се из овога може закључити јесте да је на популарност неког спорта ипак могло више да утиче то да ли је он јавности познат или не. Тако је било са свим новотаријама које би се појавиле. У природи је човека да зазире и да се плаши непознатог као и да услед тога онда у свему види негативну страну. Када се сагледају новија истраживања једно је сигурно а то је да је ретко који спорт савршен. Упркос томе што физичка активност доводи до бољег стања тела и здравије мускулатуре, прекомерно бављење спортом може довести до озбиљних оштећења како костију тако и мишића.

---

²¹⁷ „Рукомет“, *Време*, 13. децембар 1937, стр. 7.

²¹⁸ *Први југословенски спортски алманах*, Београд, 1931, стр. 30.

²¹⁹ *Исто*, стр. 33.

Стога је веома битно физичка активност буде умерена.²²⁰ Како спорт у међуратном периоду није био на оном нивоу професионализма као данас нити је интензитет тренинга био ни близу као данас може се рећи да би тада бављење спортом могло бити само позитивно.

Као што је већ речено, тридесетих година текстови који говоре о популарним спортовима много су им наклоњенији и већина је позитивних критика у односу на негативне. Наиме у овом периоду такође се женама препоручује да се баве пре свега лаком атлетиком и гимнастиком, затим тенисом, хазеном и клизањем.²²¹ Увек би било напоменуто како су то спортови који су веома корисни за женско тело и како приликом тренирања ових спортова долази до изражаја сва женска грациозност. Иако су ти спортски и здравствени стручњаци некако увек били приврженији тенису и лакој атлетици може се рећи да током тридесетих и хазена доживљава свој процват и све мање текстова говори негативно о овом спорту. Тада је било више речи о томе како су ови спортови веома корисни и помажу младим дамама да буду „фит“, да извајају своје тело по последњим модним стандардима. Мода згодног и извајаног тела, без вишка килограма била је новина у првој половини двадесетог века. Тај тренд су пре свега диктирала нова места на којима су се млади окупљали ради забаве, а то су плаже.²²² Стручњаци су зато схватили да је и пливање један вид рекреације који је погодан и за жене и мушкарце. Са друге стране и модна индустрија је захтевала да младе даме буду извајаног тела, ноге и руке су биле откривене па је било важно да им тело буде савршено.²²³

Када се све ово сагледа може се доћи до следећег закључка. Пре свега у то време није било довољно развијене спортске медицине која би доказала штетност или корисност извесног спорта. Стога када се посматрају расправе сручњака тога времена можемо рећи да је све то ипак било условљено тиме да ли му је тај спорт био познат или не, да ли су мечеви занимљиви или пак нису привукли његову пажњу. Негде им је било јасно да физичка активност јесте битан фактор који утиче на целокупно здравље човека. Негде су сматрали да су физичка снага и снага ума заправо неодвојиве компоненте и негде су назирали то да је за бављење спортом потребан јак ментални склоп човека како би у

---

²²⁰ ur. I. Juhas, *Nav. delo*, str. 42.

²²¹ „Женски спортови“, *Време*, 24. април 1931, стр. 6.

²²² В. Поповић, *Nav. delo*, str. 15.

²²³ *Исто*, стр. 18.

спорту био успешан. У оном тренутку када би јавност упознала природу неког спорта тада би се променио и однос према том спорту, стога сматрам да је највише по среди био страх од новог. Са друге стране спорт је био средство којим су жене успевале да дођу до витког тела које је било предуслов да би даме уопште могле да носе нове модне креације. Било како било хазена и тенис су ипак сматрани за спортове који су се препоручивали женама. Крајем тридесетих, неке младе даме играју чак и фудбал и најављује се ера чак и женског фудбала,²²⁴ говори се и о рукомету као новом спорту.²²⁵ Када се све то сагледа долази се до закључка да колико год да се причало о штетности било ког спорта на здравље заправо био само стереотип и страх од непознатог и није требало много времена да се схвати да заправо спорт може да донесе само нешто добро.

4.3. Однос новинара према тенисеркама и хазенашицама

У међуратном периоду у Европи и Сједињеним Државама, појавио се један нови тренд у новинарству. Појавом масовних медија, пре свега радија, затим и појавом филма, јавност се у познаје са новим професијама, као што су певачи цез музике или глумци. Када је реч о односу пре свега према глумицама у том периоду требало би напоменути да су то можда била времена у којима је настао свет неке врсте естраде и када су се први пут развили култови јавних личности какве данас знамо. Наиме британски часописи су били први који су у своје рубрике увели текстове који личе на данашњу жуту штампу. Публика је једноставно хтела да зна сваки корак тих јавних личности и тада масовно креће да се пише о љубавним аферама, стварима из њихове прошлости, оцењује се њихов изглед и на неки начин ствара се култ неке личности кроз такве текстове. Краљевина Југославија није имала филмску индустрију, није имала своје филмске звезде које су могле да буду занимљиве за јавност, али је имала спортисткиње, то јест хазенашице и тенисерке пре свих.²²⁶

Када се гледа начин на који се писало о хазенашицама и тенисеркама у штампи има и сличности и разлика, али када се сагледа мало шира слика и начин на који се текстови пишу једно је сигурно хазенашице су привлачиле више пажње и њихови спортски успеси

²²⁴ „Жене фудбалери“, *Правда*, 21. октобар 1937, стр. 11.

²²⁵ „Рукомет“, *Време*, 13. децембар 1937, стр. 7.

²²⁶ A. Bingham, *Family Newspapers?*, New York 2009, str. 229-239.

и приватни живот су занимали новинаре и јавност у међуратном периоду. Опет треба напоменути да су текстови о женским спортистима били много мањи у односу на текстове о мушким спортистима. Тачно је да се у годинама пред Други светски рат све више извештава и о успешним женским спортистима, али су ипак мушки спортови пре свих фудбал ипак били и даље у центру дешавања.

Пре свега када се говори о самим текстовима у дневној штампи може се приметити да су текстови и о једнима и о другима много оскуднији у односу на мушки спорт као и у односу на нека друга дешавања. О хазенашицама се претежно писало само викендима. Један од разлога за то био је тај што су се мечеви играли викендом, као и већина фудбалских утакмица. Оно што самим тим може да се закључи јесте да им то није био примарни посао и да су могле да играју само викендом када државне службе нису радиле. Опет то може да буде и зато што је викенд био резервисан за забаву и одлазак људи на спортска дешавања или пак у биоскопе, позоришта. Са друге стране тенниски турнири се нису играли тако често, а на међународним такмичењима су играли претежно мушкарци.²²⁷ Самим тим о тенисеркама има мање текстова, али наравно то се не може тумачити као да о њима нису желели да пишу или да су биле мање важне. Једноставно било је мање турнира и није се стварала потреба да се толико често пише о њима.

Са друге стране када се упореде текстови о хазенашким утакмицама током двадесетих година и они који су писани током тридесетих једно се може приметити и закључити, а то је да су текстови постали све опширнији и детаљнији. Самим тим чим би у новинама неки текст заузео већи део стране то би значило да је реч о нечему важном и та новинарска пракса је иста од настанка дневне штампе па до дан данас.

Тридесетих година су се многи текстови, поготово они који су извештавали са дербија између БСК-а и СК Југославије²²⁸ били приближног обима као текстови који су извештавали о фудбалу. Када су се тимови СК Југославије и БСК-а састали први пут после три године то је заиста испраћено као један од најважнијих спортских догађаја у Београду.²²⁹ Сличну најаву и пажњу јавности привукла је и утакмица београдске и

---

²²⁷ Када се посматра делатност тенисерки из Београда, нема података да је било која од њих учествовала на великим међународним такмичењима.

²²⁸ „БСК- СК Југославија“, *Време*, 21. јул 1929, стр, 5.

²²⁹ „БСК- СК ЈУгославија“, *Време*, 23. јул 1929, стр, 8.

загребачке репрезентације пред игре у Лондону из 1934. године.²³⁰ Та утакмица је имала више значаја како за хазену тако и за односе у држави. Наиме то је била година када су се односи у Хазена савезу изгладили и када су се управе из Београда, Загреба и Љубљане измирили и када је хазена потпала под нови савез, а то је Савез женских спортова.²³¹ Са друге стране држава није била у добром стању. Тек је дошло до стабиловања од последица економске кризе, а и тек су се мало стабиловали односи између Београда и Загреба након атентата у Скупштини и Диктатуре, међутим државу је уздрмала велика државна криза након атентата над Краљем Александром Карађорђевићем. Државне прилике су често утицале и на односе у спорту, што се најбоље види како су једва састављене репрезентације и у фудбалу и у хазени за Светска првенства 1930. године.²³²

Треба напоменути да су викендом излазили текстови о најјавама и извештаји са утакмица, али када би неки текст изашао о хазени током радне недеље он би обично говорио или о неком хазенском матинеу или о седници хазена савеза или неког хазена клуба. Ова обавештења су била у дневној штампи јер су дневне новине заправо биле гласила спортских клубова и савеза.²³³ Али овде се није много говорило о самим играчицама, већ о томе ко је изабран за нову управу клуба или савеза, шта је одлучено на скупштинском већу или да ли је дошло до неких промена у судијским друштвима.

Када се гледа однос новинара према спортисткињама и начин обраћања, могу се приметити поједине разлике у извештавању о тенисеркама и хазенашицама. Наиме када би се извештавало о тенисеркама оне би увек биле навођене са префиксом г-ђица (госпођица), са друге стране код хазенашица то није била пракса. За овакву праксу не видим неки посебан разлог осим да је то можда био неки шаблон, јер би неосновано и исхитрено било да се каже да је то због класног положаја. Са друге стране приликом писања новинског чланка новинари су имали одређен број карактера који су могли да употребе за свој извештај, па уколико би имали да пишу нешто више о хазенској утакмици онда не би остајало места да се пише нешто што је заиста важно. Такође тенисеркама би обично било навођено само презиме док је у случају хазенашица правила нису постојала, некада би им се навело име и презиме, некад само презиме, а некад и иницијали. С друге

---

²³⁰ „Репрезентација Загреба у Београду“, *Правда*, 17. април 1934, стр. 10.

²³¹ „Званично“ *Правда*, 24. новембар 1933. стр. 14.

²³² Због тешких финансијских прилика и затегнутих односа између Београда и Загреба, мушка репрезентација у фудбалу ишла је на првенство само са једним фудбалером из Хрватске.

²³³ „Обавештење“, *Време*, 22. новембар 1929, стр. 7.

стране има примера где се хазенашице ословљавају са „даме“²³⁴ или „девојке“²³⁵ и то је често могло да се види приликом читања новинских чланака. Такође приликом остваривања завидних успеха и приликом неких добрих мечева хазенашице би биле називане и „сјајним девојкама“²³⁶ или „златним дамама“²³⁷. Најлепше комплименте су засигурно добиле након игара у Прагу и Лондону када су оствариле завидан успех на светском нивоу. Такође однос новинара према играчицама је сигурно зависио и од њиховог наступа и игре коју би пружиле. Наиме новинари се нису либили да за хазенашице кажу како су „мушкобањасте“ или „грубе“²³⁸ уколико би утакмица била пуна контакта или против правила, са друге стране дешавало се да их називају и „грациозним прелепим дамама“ уколико би њихов меч био пријатан за гледање.²³⁹ Након светског првенства у Лондону, *Дејли експрес* је написао један чланак о југословенским и чешким хазенашицама. Овај текст је приказао хазену као веома занимљив и динамичан спорт, који је на играма придобио велику пажњу публике.²⁴⁰ Са друге стране на девојке се гледало са великим дивљењем и на инсистирање публике репрезентативке Краљевине Југославије и Чешке су одихрале чак и ревијални меч у пропагандне сврхе у Лондону.²⁴¹ Тако су југословенске хазенашице пропагирале овај спорт чак и у Великој Британији.

Када је већ реч о пропагирању хазене важно је напоменути, да су хазенашице из Београда играле пропагандне утакмице пре свега на територији данашње Републике Србије и Републике Северне Македоније, од почетка треће деценије двадесетог века па све до Другог светског рата. Сви ти текстови су били веома слични и носили су у суштини исту поруку, а то је да се хазенски спорт мора још више развити јер је стекао наклоност публике и младих девојака према спорту.²⁴² Оно што је било необично јесте да су београдске хазенашице вршиле пропагандне утакмице чак и по Румунији и Бугарској. Са обе државе Краљевина Југославија је имала добре суседске односе, са Румунијом²⁴³ је чак била у политичком савезу Мала Антанта, чији је члан била и Чешка. Иако је ово био

²³⁴ „Извештај“, *Време*, 25. август 1930. стр. 6

²³⁵ *Исто*

²³⁶ „БСК- СК ЈУГОСЛАВИЈА“, *Правда*, 28. септембар 1935, стр. 10.

²³⁷ „Седам првакиња света“, *Правда*, 12. август 1934, стр. 12.

²³⁸ „Хазена“, *Правда*, 21. август 1932, стр. 9.

²³⁹ „Извештај“ *Правда*, 25. април 1933. стр. 10.

²⁴⁰ „Како Дејли експрес објашњава хазену“, *Правда*, 13. август 1934, стр. 8.

²⁴¹ „Ревиијална утакмица у Лондону“, *Правда*, 19. август 1934, стр. 13.

²⁴² Текстови из дневних новина *Време*, *Политика* и *Правда* у периоду 1920-1941.

²⁴³ „Румунуја-Београд“, *Време*, 30. март 1929, стр. 9.

чешки спорт негде се може стећи утисак да су чешке репрезентативке имале високо мишљење о југословенским хазенашицама, јер би сваки међусобни меч који су играли био напет и извештаји су сведочили о томе да су се Чехиње увек намучиле када би играле против Краљевине Југославије. Такође увек се писало о томе како би играчице из Краљевине Југославије требало да се угледају на Чехиње, али да у томе савез и држава морају да им помогну давањем финансијске помоћи.²⁴⁴

Новинаре је често занимао и приватан живот играчица поготово када би био у питању њихов љубавни живот, пре свега удаја. У једном чланку на подругљив начин је представљено то што се хазенашице не удају као пре. Наиме двадесетих је постојала интерна шала да уколико нека девојка не може да се уда да крене да игра хазену јер би то била директна карта за удају.²⁴⁵ Као један од разлога што није било много удаја познатих хазенашица може бити и тај што није било подмлатка, тридесетих година су играле скоро све које су играле и дадесетих тако да су се већ све биле удате.

Оне су привлачиле пажњу јавности и када би се појавиле на неким другим догађајима. Тако су оне била главна тема на свадби једног фудбалер где је само поменуто да се он оженио док је остатак текста посвећен хазенашицама које су биле гошће на том венчању. Оне су привукле пажњу како самим својим појављивањем тако и изгледом и одевним комбинацијама које су биле у складу са последњим трендовима тога времена.²⁴⁶ Такође о њиховој лепоти је писано и када би се говорило о матинеима које су организовали њихови клубови. Највише титула најлепше хазенашице понела је Сека Поповић.²⁴⁷ Нажалост не постоји фотографија која је сачувана која би могла да се упореди са осталим хазенашицама. Оно што је специфично јесте да када би се причало о њима приликом ових догађаја ретко би изостало чуђење и одушевљење како су оне заправо лепе и изгледом се не разликују од обичних девојака. Поставља се онда једно питање, зашто би спорт уопште утицао на то да девојке не изгледају лепо и префињено као и оне девојке које се не баве спортом и зашто би их спорт спречавао да прате модне трендове? Све то може да се објасни чињеницом да је појава спортисткиње заправо био нов феномен. Њихови наступи на мечевима су приказивали њихову мало грубљу и жустрију

---

²⁴⁴ „Неодговарајући терен“, *Време*, 26. април 1932, стр. 8.

²⁴⁵ „Хазенашице се не удају као пре“, *Време*, 22. јануар 1932, стр. 2.

²⁴⁶ „Свадба“, *Време*, 4. јул 1930, стр. 8.

²⁴⁷ „Матине“, *Време*, 4. јануар 1930. стр. 7.

природу и на теренима нису биле тако миле и префињеног понашања, па је људима било чудно заправо како је то могуће.

Још један од стереотипа који је био тај да ће се деца бавити професијама својих родитеља. Могло би се рећи да је тако било и у спорту, као нека врста породичног посла. Тако се дешавало да се сестре фудбалера баве хазеном, сестре тенисера тенисом, а исто тако да се хазенашице удају за фудбалере или тенисерке за тенисере, о чему је било речи у претходном поглављу. Исто тако очекивало се да ће се и деца, пре свега синови, актуелних фудбалера бавити истим спортом. Оно што је било занимљиво јесте један чланак који је са поједином дозом страха говорио о томе како је подмладак фудбала у кризи јер фудбалери добијају ћерке, са друге стране у том безнађу нађено је нешто добро а то је да ће самим тим хазена имати добар подмладак.²⁴⁸ Нажалост упркос овим претпоставкама хазенски спорт се ипак убрзо угасио, док се са друге стране фудбал, за који се бринуло, вртоглаво развијао и након Другог светског рата, упркос томе што је доста спортова у време Хладног рата стекло популарност. Заиста је било уобичајено да деца иду стопама својих родитеља и сада се онда поставља питање: да ли је јавност ипак на спорт кренула да глед као на професију па је било логично да и деца иду истим стопама или је било нормално да деца преузимају и хоби својих родитеља? Немогуће је добити одговор на ово питање али једно је сигурно а то је да је јавност умногоме бринула за опстанак и напредак спорта у будућности.

Такође колико су биле популарне говори и чињеница да је сачувано неколико разгледница на којима су биле хазенашице.²⁴⁹ У међуратном периоду је слање разгледница или писама била уобичајена ствар и на разгледницама није могло да се нађе било шта. Такође с обзиром да су њихове фотографије доспеле на илустрације разгледница то значи да се за њих знало и да су уживале обожавање великог броја људи. Из једног сећања Милице Поповић хазенашице СК Југославије сазнаје се да су хазенашице имале ту привилегију да њихов меч гледа чак и Милош Црњански.²⁵⁰ То је једнини пример за који се зна да је неки књижевник или уметник био на хазенској утакмици.

Када се сагледа начин на који се пише о женским спортистима и уопште интресовање за њих стиче се утисак да су оне имале велику публику која је пре свега

²⁴⁸ „Криза југословенског фудбала“, *Време*, 27. август 1936, стр. 7.

²⁴⁹ Музеј спорта и физичког васпитања, документ бр. 3220, 3213, 3214, 3209 и 3208.

²⁵⁰ Музеј спорта и физичког васпитања, документ бр. 6730.

пратила њихов рад на терену, а затим и ван њега. Однос према њима је био различит, некада би хвалили, а некада кудили женске спортисте, на исти начин као што су новинари радили и са мушкарцима. Међутим на крају све се заправо свело на то да разлике у односу према тенисеркама и хазенашицама немају везе много са њиховим друштвеним статусом, већ то зависи искључиво од тога да ли су и колико популарне и да ли ће новински чланци о њима бити читани. У недостатку лепих глумица и познатих „пин-ап“ девојака које су биле популарне у Великој Британији и Сједињеним државама, за које је јавност у Београду знала, морала се наћи нека врста алтернативе. Хазенашице су биле лепе, zgodне девојке које су играле неки нови спорт на фудбалским теренима у кратким сукњама. У оном тренутку када поред утакмица пажњу медија окупира и њихов приватни живот, постаје јасно да је о њима изграђена нека врста култа јавних личности. Са друге стране тенисерке нису привлачиле толику пажњу јавности, како због природе спорта тако и због малог броја активних играча.

Закључак

Међуратни период је у целом свету, самим тим и у Европи па и у Краљевини Југославији и Београду, остао запамћен као неки нов почетак. После сивила и ужаса рата, осећања безнађа и шока које за спобом остављају разарања, родила се нада да долазе нека боља лепша времена. Прво луде двадесете током којих на велика врата улази филм као нова врста забаве, затим игранке које постају главна места за окупљања младих, који се коначно ослобађају конзервативних стега. Нови модни трендови промовишу креације које славе лепоту и слободу покрета и тела, а један од саставних делова живота, то јест слободног времена постаје спорт. Млади нараштаји су уживали пратећи спортске догађаје, а многи су и упражњавали бављење неким спортом јер су увидели да ће тако бити физички спремнији, здравији и лепши.

Тридесете пак постају мало суморније. Након светске економске кризе долази о великог цветања фашистичких идеологија и неколико држава пре свега у Европи укоренењује тоталитарне режиме. Негде је идеологија пре свега нацизма пропагирала чистоту расе, па је у тим државама много пажње усмерено ка развијању физичке снаге сваког појединца. Може се рећи да је то један од разлога зашто је спорт задржао своју популарност међу људима.

Међуратни период је био веома повољно време за бујање женског активизма и први талас женске еманципације се осетио свуда у Европи па и у Краљевини Југославији. Поред тога што су се жене избориле за нека права остало је још много тога што им је остало недокучиво и било је јасно да ће се борба наставити дубоко у будућност. Борба спортисткиња да буду признате од стране Међународног олимпијског комитета трајала су пуних шеснаест година и током тог периода успеле су да ураде много на пољу женског спорта. Када се гледа Краљевина Југославија или још уже сам Београд велики број жена се бавио пре свега хазеном, гимнастиком, лако атлетиком или тенисом.

Хазенашице и тенисерке о којима је овај рад и написан играле су спортове који су били потпуно различити. Са једне стране хазена је била релативно млад спорт који је настао у Чешкој у неком од Соколских друштава, док је тенис био краљевски спорт који је настао у Великој Британији и већ је имао дугу традицију. Друга битна разлика била је та што је тенис био индивидуални спорт без контакта са противником, док је хазена била

тимски спорт приликом којег је често долазило до блиског контакта са противником. Ове девојке које су живеле у тада једном, још увек неразвијеном граду у потпуности, у држави која је била нова и са пуно проблема, успеле су да привуку пажњу јавности. Ово се пре свега односи на хазенашице које на неки начин постају и „пин ап девојке“ и „холивудске глумице“, међуратног Београда. О њима јавност жели да све зна, прате се њихови спортски успеси, али и дешавања у приватном животу и није било могуће да присуствују неком јавном догађају, а да не буду непримећене, а јавност да остане ускраћена за неку вест о њима.

Када се сагледају припаднице оба спорта сигурно је да је реч или о припадницама угледних фамилија или о женама које су биле образоване и самосталне. Наиме однос према тенисеркама да се увек ословљавају са „госпођице“ или тренд хазенашица да приликом удаје само додају мужевљево презиме на своје, говоре о једном друштвеном слоју жена који је могао да створи основу за даље женске борбе. Ако су већ биле, такорећи јавне личности вероватно су могле да постану узор свим женама, а поготово новим генерацијама и да на неки посредан начин подстакну развој женске еманципације у Београду.

Хазенашице су имале прилике да путују и да се упознају са својим колегиницама пре свега из Чешке, Румуније и Француске (двадесетих година су имали хазена екипу која се такмичила). Нигде није експлицитно наведено да су се оне угледале на њих што се тиче игре или понашања, мада су се трудиле вероватно да усаврше своје дисциплине. Оно где се европски утицај највише осетио била је спортска опрема и донекле терени. Нажалост нема доступних извора који би потврдили да ли су те спортисткиње из Европе биле исто популарне у својим државама као хазенашице и донекле тенисерке у Краљевини Југославији и то би могло бити неко ново поље историјског истраживања.

Тих девојака је било много у Београду, а о малом броју њих су сачувани неки опширнји биографски подаци. Једноставно не зна се да ли су неке од ових девојака заправо биле и активне у неким друштвима или су само овако посредно вршиле утицај на развој женске еманципације. То је такође још једно поље истраживања које може да се отвори и да се расветли у потпуности ко су биле те хазенашице или тенисерке из Београда или Краљевине Југославије.

Тако се на крају за ове девојке може рећи да су оне индиректо давале пример новог слоја модерних жена, који је требало да следе и остале припаднице лепшег пола. Негде су створене основе за за развој спорта, како мушког тако и женског у Краљевини Југославији, на којима ће се развијати спортски живот у другој половини двадесетог века. Иако су успеси и деловање хазенашица више пропраћени, али и већи него када је реч о тенисеркама, не би требало да се занемари улога ни ових девојака. Било како било једно је сигурно Београд је пратио европске трендове колико год да је то било могуће. Можда нису имали глумице, плесачице или пак неке врхунске научнице и светски познате активисткиње али су имале спортисткиње, пре свих хазенашице и тенисерке, које су преузимале ту улогу у друштву.

Ово истраживање је сроведено на основу ограниченог броја и обима извора и литературе. Стога је сигурно да би ова тема могла да се прошири у неким правцима који су већ поменути, коришћењем неких других извора, литературе или пак другачијим приступом самој теми. Међутим сигурно је да је тема веома занимљива и да је могуће спровести даља истраживања која би довела до неких нових резултата и сазнања.

Списак извора и литературе

Извори

- Ноке Ралф, *HAZENA. Trening, tehnika i pravila igre s 26 slika*, Zagreb 1924.

Архивски извори:

1. Архив Југославије, Београд
  - Фонд Министарства физичког васпитања народа
  - Фонд Краљевског двора
2. Музеј спорта и физичке културе
  - Збирка сачуваних фотографија из периода 1920-1941
  - Први југословенски спортски алманах, 1931

Штампа:

1. *Време* (1929-1941)
2. *Политика* (1929-1941)
3. *Правда* (1929-1941)
4. *Жена и свет* (1929-1941)

Литература:

1. Bingham Adrian, *Family Newspapers? Sex, Private Life & the British Popular Press 1918-1978*, New York 2009.
2. Božinović Neda, *Ženako pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Beograd 1996.
3. Buckley Cheryl & Fawcett Hilary, *Fashioning the Feminine. Representation and Women's Fashion from the Fin de Siecle to the Present*, New York 2002.
4. Gardašević Đ. Branko, *Razvoj rukometa u Srbiji*, Beograd 2012.
5. Gašić Ranka, *Beograd u hoduu ka Evropi. Kulturni uticaj Britanije i Nemačke na beogradsku elitu 1918-1941*, Beograd 2005
6. M. Dobson, B. Ziemann. S. Vella, „Newspapers“, u. *READING PRIMARY SOURCES, The Interpretation of Texts From 19th and 20th Century History*, New York 2009.
7. ur. Juhas Irina, *Žena i sport*, Beograd 2016.

8. Kocka Jürgen, „Comparison and Beyond“, *History and Theory*, 42 (2003), Wesleyan University 2003, 40-44.
9. Kecman Jovanka, *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu I ženskim organizacijama: 1918-1941*, Beograd 1978.
10. Kramer Fredi, *Desetljeća našeg tenisa*, Zagreb.
11. Žutić Nikola, *SOKOLI, ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929-1941*, Beograd 1991.
12. Marković J. Peđa, *Beograd i Evropa 1918-1941. Evropski uticaj na proces modernizacije Beograda*, Beograd 1992.
13. Petranović Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, I knjiga, Beograd 1980.
14. Popović Vojana, *Moda u Beogradu 1918-194*, Beograd 2000.
15. June Purvis, *Women`s History: Britain, 1850-1945*, London 1995
16. пр. Ристовић Милан, *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, Београд 2007.
17. Hobsbaum Erik, *Doba ekstrema. Istorija Kratkog dvadesetog veka 1914-1991, Beograd, 2002.*
18. ур. Чубриловић Васа, *Историја Београда*, III књига, Београд 1974.
19. Шошкић Чедомир, *Тенис без граница*, Београд 2012.

Енциклопедије и часописи:

1. Enciklopedija fizičke kulture, 1 (A-O), Zagreb 1975.
2. Enciklopedija fizičke kulture, 2 (P-Ž), Zagreb 1977.
3. Arhiv I muzej fizičke kulture Srbije, *Sto biografija*, br. 1 (1969).
4. Arhiv I muzej fizičke kulture Srbije, *Sto biografija*, br. 2 (1972).
5. Arhiv I muzej fizičke kulture Srbije, *Sto biografija*, br. 3 (1974).
6. *Povjest sporta*, br. 4 (1970).
7. *Povjest sporta*, br. 5 (1971).
8. *Povjest sporta*, br. 7 (1971).
9. *Povjest sporta*, br. 10 (1972).
10. *Povjest sporta*, br. 30 (1977).

Грађа и чланци преузети са интернет страница:

1. „Ženski mirovni aktivizam u Jugoslaviji (1900-1941)“, dr Gordana Stojaković, 10. septembar 2014, <http://pravonarad.info/?p=20#more-20> (02. septembar 2019.).
2. „International Women’s Sports Federation“, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/International_Women%27s_Sports_Federation (25. avgust 2019.).
3. „Мала Антанта“, *Википедија*, 15. фебруар 2018, https://sr.wikipedia.org/sr/Мала_Антанта, (02. септембар 2019).